

בנק ישראל

פעולות ביקורת

במחלקת מטבע חוץ נערכה בדיקה של עסקאות במטבע חוץ עם בנקים בישראל בשנים 1979 ו-1980.

במחלקת האשראי ובחשבות בנק ישראל נערכה בדיקה על יתרות הפקדונות במטבע ישראלי שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל ועל הריבית שבנק ישראל משלם בניין.

נבדקו הדיניים והחשבונות הכספיים של בנק ישראל ל-31.12.1980 וכן חשבון הכנסות והוצאות לאותו תאריך.

כן נבדקו סדרי מתן הלוואות מקרן היהלומים, מקרן הסיוע למפעלי תעשייה, מקרן לקידום היצוא ולהסבה לייצוא ומקרן למימון הייצוא העקיף.

עסקאות במטבע חוץ בישראל

לפי חוק בנק ישראל, התשי"ד-1954, רשאי בנק ישראל לרכוש, להחזיק ולהעביר מטבע חוץ (להלן - מט"ח) ולקשור עסקאות במט"ח עם גופים שונים, ביניהם מוסדות בנקאיים בישראל ומחוץ לישראל. בנק ישראל פועל בעניין זה לפי הוראות, שקבע לעצמו. באוקטובר 1977 עם הנהגת הליברליזציה במט"ח הוציא בנק ישראל הוראות חדשות לניהול, קנייה ומכירה של מט"ח ולניהול חשבונות מט"ח של מוסדות בנקאיים, שהם סוחרים מוסמכים (להלן הבנקים). בבנק ישראל.

מאז אוקטובר 1977 מתנהלות העסקאות במט"ח לפי שערים המשתנים מדי יום ביומו וגם במשך היום. העסקאות במט"ח של בנק ישראל מהוות, למעשה, אמצעי להשפיע על התפתחות שער החליפין של הלירה הישראלית (השקל) ביחס לדולר ולהיפך. הן מבוצעות בהתאם למדיניות, שקובע בנק ישראל בהתייעצות עם האוצר.

העסקאות האמורות מבוצעות על ידי יחידת העסקאות שבמחלקת מטבע חוץ של בנק ישראל (להלן המחלקה) * ; מקום ביצוע הפעולות במשרדי בנק ישראל בירושלים מכונה בשם חדר העסקאות.

בחודשים אוגוסט-דצמבר 1980, לסירוגין, בדק משרד מבקר המדינה במחלקת מטבע חוץ את העסקאות, שביצע בנק ישראל עם הבנקים בארץ ** (להלן - עסקאות) בשנים 1979 ו-1980. נבדקו ייקף העסקאות ומהותן, סדרי מינהל, דיווח ובקרה, רישום העסקאות בספרי בנק ישראל ובדו"חות הנזילות (המתבססים על ספרי הבנקים) וקבלת התמורה.

סדרי מינהל, דיווח, רישום ובקרה

בכל יום עסקים נקשרות בחדר העסקאות של המחלקה עסקאות בין בנק ישראל לבין הבנקים בארץ לקנייה ומכירה של מט"ח תמורת מטבע מקומי ; לצורך זה יום עסקים הוא כל יום עבודה של הבנקים, פרט ליום א'. כמעט כל העסקאות אלה הן עסקאות העברה (להבדיל מעסקאות בשטרות - בנקוטים), בדולרים של ארצות הברית, שנקשרו בשיחות טלפון (להלן - עסקאות בהסכמה) והתיאור שלהן מתייחס לעסקאות אלה בלבד.

בכל יום עסקים משעה שמונה בבוקר מתקשרים נציגי הבנקים עם חדר העסקאות להיוודע מה הם שער הקנייה ושער המכירה שמציע בנק ישראל ; ההפרש בין שערים אלה (להלן - ה"מירווח")

* מחלקת אחרות של בנק ישראל עוסקות בהיבטים שונים של מט"ח, ביניהם הפיקוח על מט"ח שהועבר ממשרד האוצר בחודש ספטמבר 1978.

** בחדר העסקאות מבוצעות גם עסקאות במט"ח של בנק ישראל עם גורמים בתוך לארץ ועם הסוכנות היהודיות.

הוא סכום, שאיננו משתנה עם השער אלא לפי קביעת בנק ישראל מדי פעם (ראה להלן). שערים אלה (שערי הפתיחה) נקבעים בכל יום עסקים על ידי מנהל המחלקה, בהתאם למדיניות בנק ישראל בעניין זה ובהתחשב בשער הדולר בשוקי הכספים בעולם. המדיניות של בנק ישראל נקבעת לעיתים מזומנות במשותף על ידי נגיד בנק ישראל (בהתייעצות עם שר האוצר), המשנה לנגיד ומנהל המחלקה.

עסקאות מבוצעות במשך היום, ביוזמת הבנקים, בשיחות טלפון, בהן מבקשים הבנקים לקנות או למכור סכומי דולרים. עסקאות אלה נקשרות בשערים, שמציע בנק ישראל באותו מעמד. בנק ישראל רשאי לשנות שערי פתיחה או שערים שהציע לאחר מכן, ואמנם לעיתים קובע מנהל המחלקה (או ממלא מקומו) שינויים כאלה פעמים מספר במשך היום, אם להערכתו ההיצע והביקוש של הציבור למטבע חוץ מחייבים התאמת השערים; המנהל או ממלא מקומו נוכחים בכל שעות היום שבו מנוהלות העסקאות, הם עוקבים אחרי המתרחש, ורק הם רשאים לקבוע את השערים. כאשר אין נקשרות עסקאות לפי השערים האחרונים, שהציע בנק ישראל במשך היום, רושמים שער סגירה — ללא עסקאות. הבנקים חייבים לאשר בטלקס את העסקאות שנקשרו במשך היום.

לפי ההוראות יש לסכם עסקה בטלפון לפחות שתיים לפני תום שעות העבודה של המחלקה ובימי שישי וערב חג — שעה וחצי, דהיינו: בימים ב'—ה' עד לשעה 14:00 (בתקופה שבנק ישראל עובד לפי שעות קיץ — עד לשעה 13:00) ובימי שישי וערב חג — עד לשעה 12:00; עסקאות בהסכמה, שנקשרו בשעה מאוחרת יותר יחשבו כאילו נקשרו ביום העסקים הבא.

פרטי העסקה נרשמים מיד על ידי עובד יחידת העסקאות, המקבל את ההזמנה הטלפונית, על דף ריכוז יומי, הכולל את הנתונים המפורטים להלן: מספר סידורי רץ, השעה, שם הבנק, סכום הקנייה או המכירה, סוג המטבע, השער, יום ה"עדר" — הוא יום הרישום בספרי בנק ישראל — ותחילת העובד הרושם; בטופס רשומים גם שער הפתיחה לאותו יום ושער הסגירה ביום הקודם, וכן סיכום ביניים של העסקאות נטו באותו יום, המעורכן לאחר כל עסקה שנעשתה. פרטי העסקה מועתקים מיד לאחר מכן ל"טופס המרה", שהעובד שרשם את העסקה ממלא בשני עותקים; המקור, הנושא את חתימת מנהל יחידת העסקאות מועבר למנהל המחלקה (או ממלא מקומו) שאף הוא חותם עליו, ועותק ממנו מועבר ליחידת הביצועים של המחלקה האחראית לרישום העסקאות בחשבונות מט"ח של הבנקים בבנק ישראל.

טופס ההמרה והודעת הבנקים באמצעות הטלקס הם האסמכתא לרישום העסקה בספרי בנק ישראל: לגבי בנק הקונה דולרים מבנק ישראל — חיוב פקדונו במטבע ישראלי וזיכוי חשבון מטבע החוץ שלו (פת"ם * - עו"ש), ולגבי בנק המוכר דולרים לבנק ישראל — חיוב חשבון פת"ם - עו"ש שלו וזיכוי חשבוננו במטבע ישראלי.

העסקה נרשמת בספרי בנק ישראל, דהיינו: נוקפת לחשבון הבנקים ביום התוקף המוגדר כשני ימי עסקים לאחר היום שבו נקשרה העסקה*; הגדרת יום עסקים לצורך זה שונה מהגדרה לצורך קשירת עסקאות בדולרים, שכן אין הוא כולל ימי חג בארצות הברית. בנק ישראל הסביר, שצורת רישום זו נובעת מכך, שהעסקה הרגילה שלו במט"ח עם הבנקים היא מסוג עסקאות SPOT למסירה אחרי יומיים (כנהוג בעסקאות SPOT בחוץ לארץ). הרישום לאחר שני ימי עסקים כמוגדר לעיל נותן שהות של יום אחד לבנקים להסדיר את הכיסוי לעסקה עם בנק ישראל אצל כתבים מחוץ לישראל, או בכל דרך אחרת, ולהודיע על כך לבנק ישראל; כאמור, התמורה במט"ח בעסקאות אלה עם בנק ישראל נוקפת לחשבונות פת"ם-עו"ש, שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל. כללי הרישום שנקבעו לגבי חשבונות אלה שונים ממה שנקבע לגבי העסקאות שחוארו לעיל, ולפי הנוהל מועד הרישום בהם הוא יום עסקים אחד לאחר יום קבלת ההוראה מהבנק לזכות או לחייב את חשבוננו.

הבנקים חייבים בדיווח יומי לבנק ישראל על פעולותיהם במט"ח לצרכים סטטיסטיים. במסגרת זו הם מדווחים בסוף היום באמצעות הטלקס על הסכום הכולל של עסקאות במט"ח שקשרו עם בנק ישראל, עם בנקים אחרים בארץ ועם לקוחותיהם, תוך פירוט הקניות והמכירות בכל מטבע ומטבע; לאחר בדיקת סבירות מכינה המחלקה על סמך נתונים אלה דיווח סטטיסטי מקיף — יומי, שבועי וחודשי — על כלל הפעולות האלה לשימוש פנימי של בנק ישראל. כן חייבים הבנקים

* פקדון חשבון מקומי.

** אלא אם כן הוסכם אחרת על ידי הצדדים; בתחילת 1981, לאחר סיום הביקורת, נקשרו גם עסקאות, שלגביהן הוסכם בין בנק ישראל לבין הבנק על יום תוקף אחר תוך קביעת שער מתאים.

לדווח לבנק ישראל, לאלתר, על כל עסקה גדולה (בהיקף של יותר ממיליון דולר) הנקשרת עם לקוח.

הגבלות על עובדים

בנק ישראל מכיר בכך, שבידי עובדים המבצעים עסקאות בחדר העסקאות של המחלקה מתרכז מידע מיוחד, בין היתר מידע מעודכן על ההתפתחות בשערי המטבע בעולם. על כן נקבעו בהוראות פנימיות, שהוציא בנק ישראל במאסר 1979, הגבלות מיוחדות על עובדים אלה ועל הממונים עליהם, וזאת נוסף על הגבלות כלליות החלות על כל עובדי בנק ישראל (בעניין זה ראה דו"ח 30, עמ' 196). על פי ההגבלות הכלליות אין העובדים רשאים לקנות ולמכור מטבע חוץ, שהחזיקו בתקופה של פחות מ-60 ימים (פרט לקנייה לצורך נסיעה לחוץ לארץ או לביצוע קניות המותרות על פי החוק); על פי ההגבלות המיוחדות אסור לעובד מעובדים אלה להשקיע במט"ח פרט להחזקת פקדונות מט"ח במוסד בנקאי, ומחובתו להודיע לממונה עליו, בתחילת היום, על כוונתו לקנות או למכור מט"ח ביום מסוים. מתברר, שהודעות אלה נמסרות בעל פה בלבד.

בנק ישראל הודיע שקיבל את המלצת הביקורת לדרוש דיווח בכתב בעניין זה.

ביצוע העסקאות

בשנת 1980 מכר בנק ישראל לבנקים יותר משני מיליארד דולרים וקנה מהם קצת פחות משני מיליארד דולרים; המכירות נטו הסתכמו ב-346 מיליון דולרים. היקף העסקאות היה יותר גדול מבשנה הקודמת, כאשר המכירות נטו הסתכמו ב-196 מיליון דולרים (נתונים). אלה אינם כוללים עסקאות עם הממשלה והסוכנות היהודית).

השערים

בשיקוליו לקביעת מדיניות השערים מביא בנק ישראל בחשבון את הגורמים המאקרו-כלכליים הנוגעים בדבר ובמיוחד את ההשלכות, שיש לשער החליפין של המטבע על היצוא, את השינויים היחסיים בשערי המטבע האחרים בשוקי הכספים בעולם ואת השינויים בהיצע וביקוש למט"ח בשוק המקומי.

פעולות בנק ישראל מכוונות, אם כן, להשפיע על התפתחות השער הנייד. בכל יום נקשרות בין הבנקים לבין לקוחותיהם עסקאות בשערים שונים, בעיקר לגבי עסקאות בהיקף גדול. בנק ישראל מפרסם שער יומי של הדולר המכונה שער יציג, המקובל בארץ כשער המייצג את היחס שבין המטבע הישראלי לבין הדולר של ארצות הברית משעת פרסומו עד לפרסום השער היציג ליום העסקים הבא.

השער היציג של הדולר הוא הממוצע בין שער הקנייה לשער המכירה של הדולר בבנקים העיקריים בנקודות זמן מסוימת. בכל יום עסקים מתקשר בנק ישראל עם כמה בנקים בין השעה 12.30 ל-13:00, כדי להיוודע מה הם שערי הקנייה והמכירה ללקוחותיהם. מיד לאחר מכן נערך חישוב של השער היציג ונמסרת הודעה על כך לבנקים באמצעות הטלקס ולציבור באמצעות כלי התקשורת*.

כאמור, בנק ישראל הוא המציע לבנקים את השער, שלפיו יקנה מהם וימכור להם מט"ח תמורת מטבע מקומי, וכך נהג בדרך כלל מאז הנהגת הליבראליזציה. כשנה לאחר מועד זה התחיל שיעור הירידה של שער החליפין של הל"י ביחס לדולר לפגר במידה ניכרת לעומת שיעור עליית מוד המחירים לצרכן (להלן המדד) והיה חשש שהדבר יפגע ביצוא. כדי לצמצם את הפער שנוצר פעל בנק ישראל לווסת את שערי המט"ח בדרך של קנייה ומכירה של דולרים מהבנקים.

במאסר 1979 החליט בנק ישראל לפעול כדי להביא ליתר התאמה של קצב השינוי בשער החליפין לקצב ירידת ערך הל"י. ואמנם החל מחודש זה קטן והלך הפער ביניהם, כפי שניתן לראות בטבלה שלהלן, במיוחד אם מובאת בחשבון הירידה בכוח הקנייה של הדולר באותה תקופה.

* מלבד שער יציג של הדולר מפרסם בנק ישראל, בכל יום עסקים, שערים יציגים של 18 מטבעות אחרים, המחושבים לפי היחס שהיה באותה שעה בשווקים באירופה, בין שערי הדולר לבין כל אחד מהמטבעות בעסקאות SPOT.

מדד המחירים לצרכן (100=1976)	השער היציג של הדולר (ל"י)	
166.6	(1) 15.32	דצמבר 1977
212.4	(1) 18.36	ספטמבר 1978
265.3	(1) 19.46	פברואר 1979
1,215.3	(1) 73.95	דצמבר 1980
<u>העלייה באחוזים (שיעור שנתי)</u>		
38.2	27.3	ינואר-ספטמבר 1978
70.5	15.0	אוקטובר 1978 - פברואר 1979
129.3	107.1	מארס 1979 - דצמבר 1980

(1) ממוצע חודשי.

הטבלה מראה, שהשער היציג של הדולר עלה בתקופת מארס 1979 - דצמבר 1980 מ-19.46 ל"י ל-73.95 ל"י ולפי שיעור שנתי של 107.1% לעומת עלייה מקבילה של המדד ב-129.3%; קיימת כמובן, השפעה הדידית בין עליית המחירים בארץ, המשתקפת במדד, לבין העלייה בשער היציג של הדולר.

משרד מבקר המדינה חישב את הממוצע החודשי של שערי המכירה והקנייה של דולרים בעסקאות בנק ישראל עם הבנקים, בתחילת היום ובסופו, והשווה אותם עם השערים היציגים, לפי ממוצעים חודשיים לשנים 1979 ו-1980. התברר, שבדרך כלל היה ביניהם הפרש קטן בלבד.

בהתאם למדיניות שער החליפין, שנקט בנק ישראל בתקופה הנסקרת, היו שערי הפתיחה שקבע כמעט בכל יום גבוהים משערי הסגירה (ושערי הפתיחה) ביום הקודם. היו אף ימים אחדים שבהם היו בין הבנקים מוכרים בלבד, ואף על פי כן עלה בנק ישראל את שער הקנייה שלו במשך היום, ומכל מקום לא הוריד אותו.

עם זאת, במשך היום, לאחר שקבע את שערי הפתיחה, פעל בנק ישראל, בדרך כלל, תוך הנחייה, שלפיה נוסף על התפתחויות בשוקי הכספים הבינלאומיים יש להתחשב בתנודות היצע והביקוש למט"ח בישראל. אולם יכולתו לעמוד על תנודות אלה בעת ביצוע העסקאות מוגבלת למדי: לבנק ישראל אין מידע ישיר על היקף היצע והביקוש של הציבור גם לאחר שהבנקים מתחילים לקשור אתו עסקאות, כיוון שלא כל עסקאות הבנקים אתו משקפות את מגמות היצע והביקוש של הציבור. רק בסוף היום מקבל בנק ישראל דיווח על היקף העסקאות שנקשרו בין הבנקים לבין לקוחותיהם, ובין הבנקים לבין עצמם, במשך היום.

בנק ישראל משתדל, אמנם, לבודד ככל האפשר עסקאות עם הבנקים, שאינן משקפות מגמות בשוק. לצורך זה מנהלת יחידת העסקאות רישום נפרד של קניות מט"ח מהסוכנות היהודית, כדי שהן לא ייכללו בסיכום הביניים של קניות נטו בדף הריכוז היומי. נוסף על כך נדרשים הבנקים, כאמור, לדווח לבנק ישראל מיד, בטלסק או בטלפון, על כל עסקה של מיליון דולרים או יותר, אך מתברר, שלא תמיד עומדים הבנקים, בדרישה זו; כאשר הדיווח בא בסוף היום (או למחרת היום) אין הוא ממלא את המטרה, שלשמה נקבעה חובת הדיווח. במקרים אלה קביעת שערי הקנייה והמכירה באותו יום מושפעת יתר על המידה מהעסקה החד-פעמית. יתירה מזו, בתקופה הנסקרת רבות מעסקאות הבנקים: עם בנק ישראל במט"ח לא נבעו מהצורך לספק ביקוש או לספוג היצע של לקוחות, אלא נועדו לשפר את מצב הנוילות של הבנקים עצמם, כפי שהוא השתקף בספריהם, או לזכות בתשלומי ריבית מבנק ישראל בשיעור גבוה יחסית - הכל כתוצאה מצורת הרישום בספרים.

עסקאות עם הבנקים

בנק ישראל מנהל עסקאות במט"ח עם 17 בנקים בארץ. בתקופה הנסקרת הגיע חלקם של שלושת הבנקים הגדולים בעסקאות של מכירת דולרים לבנק ישראל, לפי סיכומים חודשיים, לשיעור של 67% עד 95%. לעומת זה בעסקאות של קניית דולרים מבנק ישראל עלה חלקם של הבנקים האחרים, בדרך כלל, בהרבה על זה של הבנקים הגדולים ובהודשים מסויימים בשנת 1980 הגיע

אף ל-97% מכלל הקניות; כלומר באותם חודשים כמעט שלא קנו הבנקים הגדולים מט"ח מבנק ישראל. בשנת 1980 בכללותו מכרו שלושת הבנקים הגדולים לבנק ישראל, כנגד מטבע ישראלי, מט"ח ב-1.3 מיליארד דולרים יותר ממה שקנו ממנו.

בין הבנקים האחרים, שעסקאותיהם במט"ח עם בנק ישראל התבטאו בעיקר בקנייה, היו כמה בנקים, שהיקף עסקאותיהם עם לקוחות הוא קטן מאד יחסית, וחלק מהם נמצאים בשליטתם של הבנקים הגדולים; אחד מאותם הבנקים מנהל עסקאות בודדות בלבד במט"ח עם לקוחות.

מתברר, שבין הבנקים לבין עצמם התנהל מסחר ער במט"ח, שבחלקו נועד לאפשר לבנקים השונים להפיק תועלת מההבדל בשיטות הרישום, שהיו קיימות בין בנק ישראל לבין חלק מהבנקים, ובין בנקים אלה לבין בנקים אחרים, כמפורט להלן ובממצאי הביקורת המובאים בעמ' 819 שבדו"ח זה. במקרים רבים קנו חלק מהבנקים מבנק ישראל מט"ח, שנועד מראש למכירה לשלושת הבנקים הגדולים, שחזרו ומכרו אותם לבנק ישראל. פעולות אלה איפשרו לבנקים הגדולים, שמכרו מטבע חוץ לבנק ישראל, לשפר את חישוב הנוטיות שלהם בימים שבין יום ההתקשרות לבין יום התוקף, על ידי רישום מוקדם של התמורה בספריהם, ולבנקים שקנו מט"ח מבנק ישראל על מנת לחזור ולמכור אותו לבנקים הגדולים — לזכות בריבית, בשיעור גבוה יחסית, מבנק ישראל, בגין ההעברה הבין-בנקאית — כל זאת בלי להסתכן בהפסד מתמת שינוי בשער המטבע.

רישום העסקאות

מועד הרישום בספרים

בנק ישראל מנהל, כאמור, את רישום העסקאות במט"ח עם הבנקים בארץ לפי השיטה הנהוגה ברישום עסקאות SPOT עם בנקים בחוץ לארץ. לפי שיטה זו מתבצעת העסקה כעבור שני ימי עסקים, במחיר שנקבע בעת ההתקשרות. יום התוקף של העסקה הוא היום שבו היא נוקפת לחשבונותיהם של הבנקים (במט"ח ובמטבע ישראלי). משמעות הדבר, שבשבוע רגיל שבו אין חג, בארץ או בארצות הברית, יעברו שניים או ארבעה ימים מיום ההתקשרות עד ליום הרישום, כמפורט להלן:

מספר הימים עד לרישום בספרים	יום התוקף	יום ההתקשרות
2	ד'	ב'
2	ה'	ג'
2	ו'	ד'
4	ב'	ה'
4	ג'	ו'

רוב הבנקים נהגו לרשום עסקאות אלה בספריהם ביום ההתקשרות ולא ביום התוקף, בדרך זו ניתן היה להגדיל את יתרות הפקדון במטבע ישראלי; שמחזיקים הבנקים בבנק ישראל, והנחשבים כנכסים נזילים, בסכום התמורה בגין מכירת מט"ח לבנק ישראל במשך שניים או ארבעה ימים בשבוע רגיל, ובשבוע שבו חל חג בארץ או בארצות הברית — במשך שלושה או חמישה ימים. החל ב-1.12.80, לפי הוראות בנק ישראל, רושמים כל הבנקים את עסקאותיהם עם בנק ישראל לפי שיטה אחידה — ביום התוקף. עם ההעברה לשיטת הרישום החדשה התאימו הבנקים את מחיריהם לציבור כך, שהם מביאים בחשבון את הפרש הזמן בין יום ההתקשרות, במקרה של מכירה לבנק ישראל, לבין היום שבו מזכה אותם בנק ישראל בתמורה (בשקלים), על ידי הגדלת הפער בין המחיר שהם מקבלים מבנק ישראל לבין המחיר שהם קובעים לציבור. יש שבהסכמה בין בנק ישראל והבנק קובעים יום תוקף אחר, קרוב יותר ליום ההתקשרות, בשער מתאים.

חשבונות פת"ם של הבנקים בבנק ישראל

הבנקים מחזיקים בבנק ישראל חשבונות פת"ם, במטבעות שונים, משני סוגים — לפי דרישה (פת"ם-עו"ש) ולזמן קצוב, לחקופה של שלושה חודשים עד שנה (פת"ם-פ"ק). בנק ישראל אינו משלם ריבית על חשבונות פת"ם-עו"ש.

תושב מקומי רשאי להחזיק בבנקים בארץ חשבונות פת"ם, במטבעות שונים, משני הסוגים האמורים — פת"ם-עו"ש, שאינם נושאים ריבית, ופת"ם-פז"ק. כנגד חשבונות משני הסוגים האלה, חייבים הבנקים להחזיק נזילות בשיעור גבוה — 90% כנגד פת"ם-עו"ש ו-80% כנגד פת"ם-פז"ק — בצורת הפקדה בבנק ישראל באותו מטבע, אך אין הוראות הנזילות מציינות את סוג הפקדון שעל הבנקים להחזיק בבנק ישראל. מתברר, שבעוד ש-18% בקירוב מפקדונות פת"ם של הציבור בבנקים הם פקדונות עו"ש ו-82% בקירוב הם פקדונות לזמן קצוב * הרי עד כדי 99% מיתרות פת"ם, שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל, הם פקדונות לזמן קצוב ופחות מ-1% מופקד בחשבון עו"ש ** . עוד מתברר, שהבנקים מעדיפים להחזיק מט"ח בשיעור הנזילות הנדרש בחשבון פת"ם-פז"ק והיתר — בחוץ לארץ, ולא בחשבון פת"ם-עו"ש בבנק ישראל, שאינו נושא ריבית.

לפי הוראות הרישום בבנק ישראל חייב הבנק להעביר הודעת זיכוי או הודעת חיוב, הנוגעת לבנקים בחוץ לארץ למדור התשלומים וההעברות של יחידת הביצועים, יום עסקים אחד לפני הרישום. הוראה זו, יחד עם ההוראה לרשום עסקאות במט"ח ביום התוקף — יום העסקים השני שלאחר יום ההתקשרות, מאפשרת לבנקים, שביצעו עסקאות במט"ח עם לקוחות, ובעקבות זאת עם בנק ישראל, או שביצעו עסקאות במט"ח עם בנק ישראל על חשבון עצמם (נוסטרו), שהות של יום נוסף להסדיר את הכיסוי הדרוש במקרה של מכירת מט"ח לבנק ישראל, בלי שיצטרכו למשוך מחשבונות פז"ק שלהם לפני זמן פרעונם — משיכה הכרוכה באובדן ריבית. ההוראות האמורות גם מאפשרות לבנקים, שביצעו עסקאות במטבע חוץ, שלא בדולרים, עם לקוחות, ובעקבות זאת עסקאות בדולרים עם בנק ישראל, או שרצו להמיר מטבע ישראלי במטבעות אלה (או מטבעות אלה במטבע ישראלי) על חשבון עצמם, שהות של יום נוסף להסדיר בחוץ לארץ המרות מטבע בלי להסתכן בהפסד מחמת שינוי בשער המטבע הישראלי ביחס לדולר.

מממצאי הביקורת יעולה, שהבנקים נהגו, במקרים רבים, להעביר כספים לחוץ לארץ וחזרה, בעקבות עסקאות הקנייה או המכירה של דולרים כנגד מטבע ישראלי שהם קשרו עם בנק ישראל. יש בנסיבות שפורטו לעיל כדי להסביר תופעה זו. מתברר, שאין בהוראות הנזילות כדי להרתיע את הבנקים מפעולות אלה, שכן מט"ח המועבר הלוך וחזור מחוץ לארץ תוך זמן קצר משוחרר, למעשה, מחובת נזילות: פקדונות שבנק מחזיק בחוץ לארץ (או במט"ח בבנק אחר בארץ), ופקדונות במט"ח שבבנקים מחוץ לארץ (ובבנקים אחרים בארץ) מחזיקים אצלו מוגדרים כפקדונות פת"ח; בגין הפקדונות המוחזקים אצלו חייב הבנק בנזילות בשיעור 10%, אך במסגרת החישוב השבועי של הנזילות הוא רשאי לקזז כנגדם את סכומי הפקדונות שלו בחוץ לארץ ובבנקים אחרים בארץ, ובלבד שהפקדונות בחוץ לארץ העומדים לקיוו הם באותו מטבע *** . לפעמים העברת הכספים מחוץ לארץ וחזרה כרוכה בתשלום עמלות. לבנקים בחוץ לארץ, שיש בו משום הוצאה ממשית במט"ח למשק המדינה.

זיכויים וחיובים בספרי בנק ישראל

ביום התוקף רושם בנק ישראל בספריו את הזיכויים והחיובים המתחייבים מהעסקאות שקשרו עמו הבנקים. ביום זה הוא מזכה את חשבונות העו"ש של הבנקים אצלו בתמורה המגיעה להם: לגבי בנק שמכר לו מט"ח — את חשבונו במטבע ישראלי ולגבי בנק שקנה — את חשבונו במט"ח, והוא מחייב את החשבונות האלה של הבנקים בתמורה המגיעה לבנק ישראל: לגבי בנק שמכר לו מט"ח — את חשבונו במט"ח ולגבי בנק שקנה — את חשבונו במטבע ישראלי. חלק מהזיכויים והחיובים בחשבונות אלה נרשמים בתוקף למפרע (לפי שיטת ה"ערכים") אך אין רישום מעודכן; יום יום, של היתרות לפי ה"ערך"; על כן אין לבנק ישראל אפשרות לוודא ביום התוקף של עסקה אם בחשבונות אלה של הבנקים אצלו ישנן יתרות המכסות את חלקם בעסקה.

בנק ישראל הודיע כי בשנת 1981 יותקן ציוד חדיש, שיאפשר מעקב אחר יתרות פת"ם-עו"ש של כל אחד מהבנקים בכל עת, כשיתרות אלה יהיו מעודכנות (לפי "ערך").

* המצב בסוף אוקטובר 1980 כפי שהוא משתקף בדוחות הנזילות של הבנקים.

** אותו הדין חל על פקדונות תושב חוץ (פת"ח) וחשבונות פת"ם — פיצויים, שכנגדם חייבים הבנקים להחזיק פקדונות בבנק ישראל; קרוב ל-100% מיתרות אלו של הבנקים הם בצורת פקדונות לזמן קצוב, שעליהם משלם בנק ישראל ריבית, ואילו חלק מפקדונות הציבור מוחזקים בבנקים בחשבונות עו"ש, ללא ריבית.

*** גם ההוראה המחייבת כל בנק להחזיק נכסים במט"ח בסכום שלא יפחת מסה"כ התחייבותיו במט"ח מתבצעת על בסיס ממוצע שבועי.

הזקיפה לחשבונות מט"ח של הבנקים מתבצעת על ידי יחידת הביצועים של המחלקה ואילו הזקיפה לחשבונותיהם במטבע ישראלי - על ידי החשבונות.

זיכוי פקדונות הבנקים במטבע ישראלי. הבנקים חייבים להחזיק בבנק ישראל פקדון במטבע ישראלי לצורך מילוי חובת הנוזלות שלהם, ובנק ישראל משלם לבנקים על מרבית יתרות הפקדון ריבית רבעונית לפי שיעורים שונים. על מכירת מט"ח לבנק ישראל ע"י הבנקים הגדולים, במטרה להגדיל את נכסיהם הנוזלים במטבע ישראלי ראה בעמ' 820 בדו"ח זה.

זיכוי חשבונות הבנקים במטבע חוץ (פת"ם-עו"ש). כאמור, אין הבנקים חייבים להחזיק יתרות בסכום נקוב בחשבון פת"ם-עו"ש. בנק הקונה מט"ח מעבר לסכום שהוא מפקיד בחשבונות פת"ם-עו"ש בבנק ישראל לכיסוי חובת הנוזלות שלו, מעביר אותו במקרים רבים לחשבון בחוץ לארץ. בשנת 1980 נהגו הבנקים, שקנו דולרים מבנק ישראל כדי להעבירם לתקופה של יום או ימים אחדים לבנקים הגדולים, להעביר דולרים אלה לחוץ לארץ ביום התוקף של העסקה.

מבדיקת התנועה בחשבון פת"ם-עו"ש של אחד הבנקים, בעל היקף עסקאות קטן, בתקופה של חמישה שבועות, ב-1980, שבה קנה אותו בנק מבנק ישראל סכום כולל של 145 מיליון דולרים מתברר, שביום התוקף של כל אחת מעסקאות אלה נרשמה העברה לחוץ לארץ בסכום שהוא זהה (או כמעט זהה) לסכום הקנייה. על הריבית שקיבל בנק זה מבנק ישראל בגין התמורה במטבע ישראלי שנתקבלה באותו בנק ממכירה חוזרת לבנקים אחרים, של מט"ח שקנה מבנק ישראל, ראה בעמ' 822 בדו"ח זה.

חיוב חשבונות הבנקים במטבע חוץ (פת"ם-עו"ש). כאמור, אין הבנקים מחזיקים בחשבונות אלה אלא יתרות קטנות בלבד, כיוון שבנק ישראל אינו משלם עליהן ריבית. מממצאי הביקורת עולה, שבמקרים רבים הועברו מחוץ לארץ הדולרים שהיה על הבנקים, אשר מכרו מט"ח לבנק ישראל, להמציא לו ביום התוקף. עוד עולה, שלא בכל מקרה היה בחשבונות הבנקים ביום התוקף כיסוי מלא לעסקאות מט"ח שהם קשרו עם בנק ישראל, וכי במקרים רבים אחרים לא ניתן כלל לקבוע אם היה לבנק כיסוי מלא למימון העסקה.

כאמור, בשנת 1980 מכרו הבנקים הגדולים מט"ח לבנק ישראל, כשבמקרים רבים המכירה לא נועדה לאפשר לבנקים לקלוט מט"ח שהוצע על ידי לקוחותיהם אלא להגדיל את הנכסים הנוזלים שלהם לימים אחדים. במקרים אלה היו מקורות המט"ח שנמכר לבנק ישראל חשבונות הבנקים בחוץ לארץ.

הבנקים נוקיים לעסקאות עם חוץ לארץ גם להמרת דולרים במטבעות אחרים (ולהמרת מטבעות אחרים בדולרים); יתרות פת"ם המופקדות בבנקים במטבעות אחרים, פרט לדולרים של ארצות הברית, מגיעות לכדי 30% מסך כל יתרות אלה, אך אין הבנקים קושרים עם בנק ישראל עסקאות במטבעות אלה כנגד מטבע ישראלי (להוציא עסקאות קטנות מזומנים).

מבדיקת התנועה בחשבון פת"ם-עו"ש של אחד הבנקים הגדולים, בתקופה של שישה שבועות ב-1980, שבה מכר אותו בנק לבנק ישראל סכום כולל של 230 מיליון דולרים מתברר, שביום התוקף של כל אחת מעסקאות אלה נרשמה העברה מחוץ לארץ בסכום זהה (או כמעט זהה) לסכום המכירה; על תוספת הנוזלות במטבע ישראלי שעליה דיווחו הבנקים כתוצאה מפעולות כאלה ראה בעמ' 820 בדו"ח זה.

הבנקים מחזיקים יתרות מזעריות בלבד של פת"ם-עו"ש, ומשום כך לעיתים קרובות נוצרות בחשבונות אלה בסוף היום יתרות חובה, שרק חלקן מתבטלות זמן קצר לאחר מכן על ידי הוראת זיכוי המורה על "ערך" למפרע. אך כיוון שבחשבון העו"ש נרשמות בכל יום עסקאות רבות מסוגים שונים, לא ניתן ליחס את יתרת החובה לפעולת המרה מסויימת.

המעקב אחרי יתרות חובה בחשבונות אלה הוא אחד התפקידים המוטלים על מדור המבדק והבקרה של המחלקה, המרכז בתיק "חריגים", את יתרות החובה, שנוצרו בכל חשבון, שולח הודעה לבעלי החשבונות אלה ומחייב אותם בריבית. עד למועד סיום הביקורת לא נהג המדור לרכז בחשבון נפרד את הריבית, שגבה בנק ישראל בגין יתרות חובה בחשבונות פת"ם-עו"ש. שיעור הריבית מחושב לפי הוראות בנק ישראל לניהול החשבונות מט"ח. אמנם בהוראות החדשות, שהוצאו בסוף שנת 1977, נאמר במפורש, שהבנקים אינם זכאים למשיכת יתר בחשבון עו"ש במט"ח, אך אותן הוראות גם קובעות, שהבנק ישלם לבנק ישראל ריבית על יתרות החובה היומיות שלו בשיעור מסוים, שהוא הגובה שבין שיעור של 10% בשנה לבין שיעור הריבית הבין-בנקאית לאותו יום;

המדובר בריבית הנהוגה בשוק האורודולר על הפקדות ליום אחד. אמנם בדרך כלל בתקופה הנדונה היה שיעור ריבית זה גבוה יותר מ-10% אך אף בשנת 1980 היו ימים שבהם הוא ירד מתחת לשיעור זה, ובאותם הימים גבה בנק ישראל מהבנקים 10% בלבד בגין יתרות חובה במט"ח. רק בנובמבר 1980 תיקן בנק ישראל את ההוראה משנת 1977 והעלה את השיעור המזערי שיש לגבות בעניין זה ל-16% לשנה.

עוד קובעות ההוראות האמורות משנת 1977, שאם כתוצאה מביצוע הוראה של בנק ליום תוקף מסוים, תיווצר יתרת חובה, ראשי בנק ישראל שלא לבצע הוראה או הוראות מספר, כפי שייראה לו, ובלבד שיוודע על כך לבנק בו ניום. מתברר, שבנק ישראל איננו נוהג להשתמש בסמכות זו לגבי גיהול חשבונות הבנקים במט"ח (על ביטול שתי עסקאות קנייה של מט"ח משהחזוהוה יתרת חובה בחשבונות העו"ש של הבנקים במטבע ישראלי ראה להלן).

יש שנוצרת יתרת חובה בעקבות עסקת המרה, המשתקפת לא בחשבון פת"ם-עו"ש של הבנק אלא באותו חשבון של בנק ישראל בחוץ לארץ, שבו נרשמה העברת הבנק למימון העסקה; בחשבונות אלה של בנק ישראל עם חוץ לארץ נרשמות העברות של בנקים רבים כך שהעיון בכרטיס החשבונות אינו מאפשר ליחס יתרת חובה לפעולת המרה מסוימת. גיהול חשבונות אלה מוטל על מדור המבדק והבקרה המנהל, כאמור, רשימה מרוכזת של ה"חריגים". אם כתוצאה מהפרש בימי "ערך" בין פעולות זכות וחובה של אחד הבנקים מחויב בנק ישראל בריבית חובה בחוץ לארץ, מחייב המדור את חשבון הבנק, שביצע את הפעולה, באותו סכום שבו חויב בנק ישראל. גם אם לא נגרם נזק לבנק ישראל, בגלל יתרת זכות המקוונת את הפעולות האמורות של הבנק, גובה בנק ישראל על ההפרש בימי ה"ערך", ריבית בשיעורים המשתנים לפי כל מקרה ומקרה.

חיוב פקדונות הבנקים במטבע ישראלי. שלא בדומה לפקדונות עו"ש במט"ח חייבים הבנקים להחזיק בבנק ישראל פקדון במטבע ישראלי ברמה המזערית בכל יום ויום (נוסף על חובתם להחזיק נכסים נזילים לפי ממוצע שבועי בשיעורים הנקובים בהוראות הנזילות), והפיקוח על ביצוע הוראות אלה הוא חלק ממכלול תפקידיה של מחלקת הפיקוח על הבנקים*.

הביקורת העלתה מקרה של בנק, שכתוצאה מקניית מט"ח מבנק ישראל, ירדו יתרות הפקדון שלו (בלי"י) בבנק ישראל מתחת לרמה המזערית המתחייבת מההוראה האמורה: בנק זה סיכם עם בנק ישראל ב-2.6.80 עסקת קנייה של 3 מיליון דולרים תמורת 139 מיליון ל"י; ביום התוקף של העסקה — 4.6.80 — ירדו יתרות הפקדון שלו בבנק ישראל ל-54 מיליון ל"י בלבד, בעוד שהסכום המזערי שהיה עליו להחזיק בפקדונו באותו יום היה 194 מיליון ל"י.

נוסף על פעולות הבקרה של מחלקת הפיקוח על הבנקים עוקבת החשבות של בנק ישראל, באורח שיטתי, אחרי יתרות הפקדון במטבע ישראלי, שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל, ואם נוצרת יתרת חובה, היא מטילה על הבנק ריבית**. באחרונה ביטלה החשבות שתי עסקאות קנייה של מט"ח מבנק ישראל, שמצאה שלא הייתה בחשבון הבנק הקונה, ביום התוקף, יתרה מספקת למימון העסקה; המדובר בשני בנקים, שהיקף עסקאותיהם קטן, ובעסקאות בסכום כולל של 2.1 מיליון דולרים.

נהלים

עם הנהגת הליבראליזציה במט"ח באוקטובר 1977 הוציא בנק ישראל חוזר שדן בקנייה ומכירה של מט"ח וקבע הוראות כלליות לגיהול החשבונות במט"ח. מאז כמעט שלא חל שינוי בהוראות אלה ולא נקבעו בכתב הנחיות בענייני גיהול פנימי, שבמרוצת הזמן התעורר הצורך לקבוע אותם, להוציא נושא חשוב אחד — הכנת השערים היציגים, שלגביו נקבע נוהל באוקטובר 1980, המעלה על הכתב את הסידורים שהונהגו עוד קודם לכן.

כדי להבטיח גיהול העסקאות תוך סודיות מוחלטת ולמנוע הדלפת מידע על החלטות שנתקבלו, רואה בנק ישראל צורך שלא למסור הוראות בכתב בנושאים, כגון מדיניות השערים; הוראות אלה ניתנות בעל פה, בתחילת היום ובמשך היום, ואין רישום של הנמקה לצעדים שנקבעו. העסקאות עם הבנקים נקשרות בשיחות טלפון, שאינן מוקלטות ואין הטבעה אוטומטית של השעה שבה נהולו השיחות. בגלל נסיבות מיוחדות אלה יש מישנה חשיבות לקביעת נהלים, להגדרת סמכויות ולהטלת החובה להעלות על הכתב את הנסיבות שהביאו לחריגה מהנהלים במקרים מיוחדים.

להלן הנושאים, שמן הראוי, לדעת הביקורת, לקבוע לגביהם נהלים.

* בעניין זה ראה עמ' 825 בדו"ח זה.

** ראה עמ' 825 בדו"ח זה.

רישום שעת ההתקשרות

בדף היומי מצוי טור לרישום השעה, שבה נקשרה העסקה, אך עובדי היחידה נוהגים לרשום בו את המספר הסידורי הרץ ובשוליים את השעה; בתקופה הנסקרת נקשרו עסקאות רבות, שלגביהן לא צויינה שעת ההתקשרות, או שצויינה שעה שונה במקצת מזו-שמופיעה בטופס ההמרה (ראה להלן). עד ל-15.5.80 לא הייתה בטופס ההמרה משבצת מיוחדת לרישום השעה, שבה נקשרה העסקה. אמנם, גם לפני אותו מועד נהגו, בדרך כלל, לרשום בטופס את השעה, אך במקרים רבים נעדר הרישום. מיום שהתווספה המשבצת לטופס השתפר המצב במידה ניכרת, וכיום מקפידים על רישום השעה.

רישום עסקאות בסוף היום

לרישום שעת התקשרות העסקה יש חשיבות מיוחדת לגבי עסקה שנקשרה בסוף היום. כאמור, לפי ההוראות, עסקאות הנקשרות מאוחר יותר משעתיים לפני תום שעות העבודה (בימי שישי וערב חג — שעה וחצי) ייחשבו כאילו נקשרו ביום העסקים הבא. הביקורת העלתה 24 עסקאות בסכום כולל של 16 מיליון דולרים, שנעשו לאחר השעה הקובעת ו-23 עסקאות נוספות בסכום כולל של 10 מיליון דולרים, שנעשו בסוף היום ושלגביהן לא צויינה שעת ההתקשרות. באף אחד מהמקרים הללו לא צויין, כי עקב השעה המאוחרת של ההתקשרות תיחשב כאילו נרשמה ביום העסקים הבא. מרבית העסקאות היו מכירות, שביצע בנק ישראל, ויותר ממחציתן נקשרו באותם הימים — ה', ו' וערבי חג — שביניהם לבין מועד זקיפתן לספרים עוברים יותר משני ימי לוח; כמחצית מבין 24 העסקאות, שנרשמו לאחר השעה שנקבעה בהוראות כשעה האחרונה להתקשרות, נקשרו באיחור עד 15 דקות, והשאר באיחור של 30 דקות לפחות (במקרה אחד — 135 דקות). במקרים של איחור רב במיוחד רשומה, בדרך כלל, הערה בטופס ההמרה, שהעסקה נעשתה באישור מנהל המחלקה (או ממלא מקומו) אך ללא הנמקה. בין העסקאות שנרשמו באיחור היו מכירות לחמישה בנקים, בסכום כולל של 3.5 מיליון דולרים ב-9.2.79; באותו תאריך, שחל ביום ו', הודיע בנק ישראל על הפטת האשראי במטבע חוץ, דבר שהביא לביקוש מוגבר למט"ח ביום העסקים הבא וביומיים שלאחר מכן. עסקאות אלה בוצעו חלקן לפי שער של 19.25 ל"י לדולר וחלקן לפי שער של 19.30 ל"י; לו נחשבו כעסקאות שבוצעו בהתחלת יום העסקים הבא, היו מתבצעות לפי השער של 19.40 ל"י לדולר.

סכום מירבי של עסקה

ההוראות שהוציא בנק ישראל בשנת 1977 בעניין קנייה ומכירה של מטבע חוץ אינן מתייחסות לסכום מירבי של עסקה בהסכמה; נאמר בהן רק שהעסקאות יהיו בדרך כלל, בסכומים של 500,000 ל"י או יותר (או, כ-30,000 דולרים).

יחידת העסקאות נוהגת מדי פעם בפעם להגביל את הסכום של כל עסקה ועסקה, כדי שתוכל להתאים במשך היום את השער הקיים להיקף ההיצע או הביקוש, אך אין היא נוהגת בדרך זו בעקביות. לא נקבע באילו נסיבות ניתן לחרוג מההגבלה ואין רושמים הנמקה לחריגה, אף אם היא בשיעור ניכר. כאמור, אין בעניין זה נוהל מחייב. בתקופה, שבה נהגה היחידה לא לרשום עסקה בסכום העולה על מיליון דולרים, ובנק שרצה לקנות או למכור סכום גדול יותר נאלץ היה לחזור ולקשור עסקאות נוספות בהיקף של מיליון דולרים כל אחת, נמצא מקרה חריג של מכירה בסך של 6 מיליון דולרים לאחד הבנקים, שהוא בעל היקף עסקאות בינוני.

באחרונה נקשרו עסקאות רבות בסכומים של 5 מיליון דולרים ואף יותר, בלי שנקבעה הנחיה לגבי הסכום המירבי של העסקה.

טופס המרה

טופס זה נועד לרישום עסקאות שנעשו בחוץ לארץ; הוא ערוך באנגלית בלבד וגם לאחר שנכללו בו, החל במאי 1980, משבצת לרישום השעה עדיין לא הותאם טופס זה לצרכים המיוחדים של רישום עסקאות בארץ.

בנק ישראל הודיע, שהוא נמצא בעיצומו של שינוי מערך הטפסים ויביא בחשבון את הערות המבקרי בעניין זה.

התמורה של בנק ישראל בגין שירותיו לבנקים

עמלה והוצאות

בהוראות בנק ישראל לניהול חשבונות מט"ח נאמר: "בנק ישראל יהיה רשאי לחייב סוחר מוסמך, בעמלות ובהוצאות הכרוכות בניהול חשבונותיו במט"ח. התעריף יקבע מעת לעת".

חלק לא מבוטל של פעולות מדור התשלומים וההעברות ושל מדור המבדק והבקרה מתייחס לניהול חשבונות מט"ח של הבנקים, הכרוך ברישומים ובבירורים רבים. שלא כבנקים מסחריים כלפי לקוחות, בנק ישראל איננו גובה עמלה כל שהיא בגין שירותי הניהול שהוא מספק לבנקים, אלא החזר הוצאות למשלוח מברקים ומירווח נמוך (ראה להלן).

המירווח בין שער הקנייה לשער המכירה

בעסקאות שעושה בנק ישראל עם הבנקים ובעסקאות שעושים הבנקים עם לקוחותיהם קיים הפרש בין שער הקנייה לבין שער המכירה (מירווח). המירווח של בנק ישראל הוא סכום מזחלט, שאיננו משתנה עם שינוי השער, ואילו המירווח שהבנקים גובים מלקוחותיהם הוא אחוז אחד ממחיר הקנייה (עד ספטמבר 1980 — 0.75%).

גובה המירווח בעסקאות בנק ישראל עם הבנקים נקבע על ידי מנהל המחלקה (או ממלא מקומו). עם הנהגת הליבראליזציה במט"ח בסוף אוקטובר 1977 נקבע מירווח בגובה 4.55 אגורות לכל דולר, סכום שהיווה 0.3% משער הקנייה. עד מארס 1978 הועלה המירווח מדי פעם בפעם כדי לשמור על ערכו הריאלי. אך מאותו חודש ועד פברואר 1980, תקופה של שנתיים, שבה עלה שער החליפין פי 2.3, נשאר ההפרש בין שערי הקנייה לשערי המכירה של בנק ישראל סכום קבוע — 5 אגורות. במשך שנת 1980 העלה בנק ישראל את המירווח חמש פעמים ובסוף אותה שנה הוא עמד על 15 אגורות (ישנות). אף על פי כן גם לאחר העלאות אלה חלה בו שחיקה (יחסית לשערים) לעומת המצב שהיה קיים בעת הנהגת הליבראליזציה ובחודשים הראשונים שלאחריו, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה, המראה גם את המירווח, שהבנקים גובים בעסקאות עם לקוחותיהם.

המירווח בעסקאות הבנקים עם לקוחותיהם: % משער הקנייה	המירווח בעסקאות בנק ישראל עם הבנקים			31.10.77
	המירווח כ- % משער הקנייה	שער הקנייה (ל"י ל-1 \$)	סכום המירווח (אגורות ישנות)	
0.75	0.3	15.23	4.55	31.10.77
0.75	0.3	16.44	5	14.3.78
0.75	0.13	38.80	5	24.2.80
1.0	0.2	76.39	15	31.12.80

בנק ישראל מוכר לאוצר מט"ח בשער היציג לאותו יום בתוספת 0.125% וקונה ממנו מטבע חוץ בשער היציג פחות 0.125%, משמע המירווח הוא 0.25%; מתברר, שבתקופה הנסקרת המירווח, שקבע בנק ישראל בעסקאות במט"ח עם הבנקים, היה קטן מהמירווח שקבע בעסקאות עם הממשלה. לדעת הביקורת, יש מקום לדון מחדש בנושא העמלה והמירווח בעסקאות שבין בנק ישראל לבנקים.

פקדונות הבנקים במטבע ישראלי

עיקר הנכסים הנזילים במטבע ישראלי, שבידי המוסדות הבנקאים (להלן — הבנקים), מוחזקים כפקדון בבנק ישראל.

כל בנק, שעליו חלות הוראות הנזילות* חייב להחזיק נכסים נזילים בשיעור נקוב ולפי הרכב נקוב, הכל על בסיס ממוצע שבועי; על חריגות מהוראות אלה מחויב הבנק בריבית-קנס, שאיננה

* פרק זה מתייחס למטבע ישראלי בלבד, אלא אם צוין אחרת.

התמורה של בנק ישראל בגין שירותיו לבנקים

עמלה והוצאות

בהוראות בנק ישראל לניהול חשבונות מט"ח נאמר: "בנק ישראל יהיה רשאי לחייב סוחר מוסמך, בעמלות ובהוצאות הכרוכות בניהול חשבונותיו במט"ח. התעריף יקבע מעת לעת".

חלק לא מבוטל של פעולות מדור התשלומים וההעברות ושל מדור המבדק והבקרה מתייחס לניהול חשבונות מט"ח של הבנקים, הכרוך ברישומים ובבירורים רבים. שלא כבנקים מסחריים כלפי לקוחות, בנק ישראל איננו גובה עמלה כל שהיא בגין שירותי הניהול שהוא מספק לבנקים, אלא החזר הוצאות למשלוח מברקים ומירווח נמוך (ראה להלן).

המירווח בין שער הקנייה לשער המכירה

בעסקאות שעושה בנק ישראל עם הבנקים ובעסקאות שעושים הבנקים עם לקוחותיהם קיים הפרש בין שער הקנייה לבין שער המכירה (מירווח). המירווח של בנק ישראל הוא סכום מזחלט, שאיננו משתנה עם שינוי השער, ואילו המירווח שהבנקים גובים מלקוחותיהם הוא אחוז אחד ממחיר הקנייה (עד ספטמבר 1980 — 0.75%).

גובה המירווח בעסקאות בנק ישראל עם הבנקים נקבע על ידי מנהל המחלקה (או ממלא מקומו). עם הנהגת הליבראליזציה במט"ח בסוף אוקטובר 1977 נקבע מירווח בגובה 4.55 אחוזות לכל דולר, סכום שהיווה 0.3% משער הקנייה. עד מארס 1978 הועלה המירווח מדי פעם בפעם כדי לשמור על ערכו הריאלי. אך מאותו חודש ועד פברואר 1980, תקופה של שנתיים, שבה עלה שער החליפין פי 2.3, נשאר ההפרש בין שערי הקנייה לשערי המכירה של בנק ישראל סכום קבוע — 5 אחוזות. במשך שנת 1980 העלה בנק ישראל את המירווח חמש פעמים ובסוף אותה שנה הוא עמד על 15 אחוזות (ישנות). אף על פי כן גם לאחר העלאות אלה חלה בו שחיקה (יחסית לשערים) לעומת המצב שהיה קיים בעת הנהגת הליבראליזציה ובחודשים הראשונים שלאחריו, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה, המראה גם את מירווח, שהבנקים גובים בעסקאות עם לקוחותיהם.

המירווח בעסקאות הבנקים עם לקוחותיהם: % משער הקנייה	המירווח בעסקאות בנק ישראל עם הבנקים			31.10.77
	המירווח כ- % משער הקנייה	שער הקנייה (ל"י ל-1 \$)	סכום המירווח (אגרות ישנות)	
0.75	0.3	15.23	4.55	31.10.77
0.75	0.3	16.44	5	14.3.78
0.75	0.13	38.80	5	24.2.80
1.0	0.2	76.39	15	31.12.80

בנק ישראל מוכר לאוצר מט"ח בשער היציג לאותו יום בתוספת 0.125% וקונה ממנו מטבע חוץ בשער היציג פחות 0.125%, משמע המירווח הוא 0.25%; מתברר, שבתקופה הנסקרת המירווח, שקבע בנק ישראל בעסקאות במט"ח עם הבנקים, היה קטן מהמירווח שקבע בעסקאות עם הממשלה. לדעת הביקורת, יש מקום לדון מחדש בנושא העמלה והמירווח בעסקאות שבין בנק ישראל לבנקים.

פקדונות הבנקים במטבע ישראלי

עיקר הנכסים הנזילים במטבע ישראלי, שבידי המוסדות הבנקאים (להלן — הבנקים), מוחזקים כפקדון בבנק ישראל.

כל בנק, שעליו חלות הוראות הנזילות* חייב להחזיק נכסים נזילים בשיעור נקוב ולפי הרכב נקוב, הכל על בסיס ממוצע שבועי; על חריגות מהוראות אלה מחויב הבנק בריבית-קנס, שאיננה

* פרק זה מתייחס למטבע ישראלי בלבד, אלא אם צוין אחרת.

מוכרת כהוצאה לצורך מס. הפקדון במטבע ישראלי, שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל, הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר במערכת הנוזליות כולה.

מלבד שיעור הנוזליות חלה על כל בנק גם חובה להחזיק בכל יום ויום בפקדונו בבנק ישראל, לצורך נוזליות עסקית, יתרה ברמה מינימלית, כמוגדר בהוראות של המפקח על הבנקים.

פקדונות אלה של הבנקים בבנק ישראל מוחזקים בחשבון עו"ש במטבע ישראלי (להלן — הפקדון אן חשבונות עו"ש של הבנקים בבנק ישראל) ובו נרשמות יום יום עסקאות רבות ומגוונות בהיקף כספי ניכר. תנועת כספי הממשלה ובנק ישראל, המועברים ביניהם לבין הבנקים; עסקאות בין-בנקאיות, העוברות דרך המסלקה שמנהל בנק ישראל, ועוד.

לא בכל מקרה יש זהות בין שיטת הרישום של יתרות הפקדון בספרי בנק ישראל לבין זו שבספרי הבנקים השונים; כתוצאה מכך אין גם זהות בין היתרות האמורות. יתרות הפקדון הרשומות בספרי בנק ישראל הן הבסיס לחישוב הריבית, שבה מוכה בנק ישראל את הבנקים פעם בשלושה חודשיים* (להלן — הריבית הרבעונית) בגין מרבית יתרת הפקדון (על חלק מסוים אין הוא משלם ריבית), ואילו יתרות הפקדון הרשומות בספרי הבנקים ובדו"חות הנוזליות השבועיים שהם מגישים הן הבסיס לחישוב הנוזליות שהבנק חייב בה וריבית-הקנס המוטל על גרעונות נוזליות.

בדו"ח שנתי 29 (עמ' 827) התייחס מבקר המדינה לעניין זה במסגרת הביקורת על ביצוע הוראות הנוזליות: "בדרך כלל, יתרות (הפקדון), שעליהן מדווחים הבנקים, עולות על היתרות המשתקפות בספרי בנק ישראל, ולעיתים מגיע ההפרש לסכומים גדולים. לדברי בנק ישראל, עיקר ההפרשים בין ספרי הבנקים לבין ספרי בנק ישראל לגבי יתרות הנכסים הנוזלים של הבנקים המוחזקים אצלו נובע משיטת הרישום של עסקאות במטבע חוץ, לרבות פעולות המרה המשפיעות גם על היתרות במטבע ישראל. בנק ישראל הודיע, שוועדה משותפת לבנק ישראל וללשכת רואי החשבון, שהוקמה לבחון את שיטת הרישום הנהוג על ידי הבנקים, אמורה לסיים את עבודתה בקרוב".

יתרות הפקדון, שנרשמו במאזן בנק ישראל, הגיעו ל-9,044 מיליון ל"י בקירוב בסוף דצמבר 1979 ולי-20,070 מיליון ל"י בקירוב בסוף דצמבר 1980. הריבית הרבעונית, ששילם בנק ישראל בגין יתרות אלה בשנת 1979, הגיעה ל-1,131 מיליון ל"י ובשנת 1980 — ל-4,022 מיליון ל"י.

בחודשים ספטמבר-1980 — ינואר 1981, לסירוגין, בדק משרד מבקר המדינה בבנק ישראל את רישום יתרות הפקדון וזיכוי הריבית בגינו. הבדיקה נערכה בחשבות הבנק (להלן — החשבות), המנהלת את הפקדון והמחשבת את הריבית הרבעונית, וביחידת הנוזליות שבמחלקת האשראי, המופקדת על דו"חות הנוזליות וחישוב ריבית-הקנס בגין הגרעונות. נבדקו ההפרשים בין יתרות הפקדון בספרי בנק ישראל לבין אלה שבדו"חות הנוזליות, שהבנקים מוסרים, וכן הגורמים ליצירת הפרשים אלה; לגבי הפקדת התמורה במטבע ישראלי של עסקאות קנייה ומכירה של מטבע חוץ עם בנק ישראל השתלבה הבדיקה עם זו שערך משרד מבקר המדינה באותה עת במחלקת מטבע חוץ שבבנק ישראל**. כן נבדקו ההסדרים הכלליים לתשלום ריבית לבנקים על יתרות הפקדון ואת סכומי הריבית, ששולמו בגין אחד הרבעונים בשנת 1980.

יתרות הפקדון

כללי הרישום בבנק ישראל

עקרונית מנוהל הפקדון בבנק ישראל לפי שיטת "יום הרישום"; רישומים למפרע (לפי שיטת "יום הערך") מוגבלים לפעולות מסוימות. בהתאם לכך, עסקאות במטבע חוץ כנגד מטבע מקומי בין בנק ישראל לבנקים נרשמות ביום התוקף של הפעולות; המדובר בעסקאות SPOT למסירה לאחר יומיים, שיום התוקף שלהן מוגדר בנוהל כשני ימי עסקים לאחר יום ההתקשרות. כיוון שבנק ישראל אינו מבצע עסקאות במטבע חוץ ביום א' ובימים שבהם סגורים הבנקים בארץ, הרי עסקאות בימי ה' וז' בשבוע רגיל יבוצעו וירשמו ביום ב' ויג' בשבוע שלאחריו, דהיינו לאחר ארבעה ימים; בשבוע, שבו חל חג בארץ או בארצות הברית, עוברים שלושה עד חמישה ימים בין יום ההתקשרות לבין יום התוקף, שהוא יום הרישום בספרי בנק ישראל***. כפי שיובהר

* לחקופה המסתיימת בשבוע הנוזליות הקרוב ביותר ל-15 בחודשים פברואר, מאי, אוגוסט ונובמבר.

** ממצאי ביקורת משלימים בנושא זה ראה בדו"ח זה עמ' 807.

*** הסבר יותר מפורט וטבלה ראה בדו"ח זה עמ' 811.

להלן, עד 1.12.80 נהגו רוב הבנקים לרשום עסקאות אלה בדרך שונה מזו הנהוגה בבנק ישראל — ביום ההתקשרות, ורישום זה השתקף בדו"חות הנזילות השבועיים שהם הגישו לבנק ישראל.

כן רשומים בספרי בנק ישראל ביום ביצועם פעולות בין החשב הכללי לבין הבנקים, העברת מזומנים, חלק מהפעולות העוברות דרך המסלקה הבין-בנקאית שמנהל בנק ישראל בתל-אביב (להלן — המסלקה) ועוד.

עם זאת, כאמור, ישנן פעולות הנוקפות לחשבון הפקדון לפי יום ה"ערך" כשיום זה שונה מיום הרישום:

(א) הבנקים רשאים להעביר פעולות באמצעות המסלקה עד שעות הלילה המאוחרות ועל כן בחשבות בנק ישראל בירושלים, שבה אין עובדים בשעות אלה, נרשמות חלק מפעולות המסלקה למחרת היום; אותן הפעולות נזקפות לחשבונות העו"ש של הבנקים לפי "ערך" היום שבו עברו דרך המסלקה. פעולות יום ה' ויום ו' רשומות בחלקן רק ביום א', כיון שהמסלקה איננה מופעלת בימי שישי, וגם פעולות אלה ופעולות ערב חג נרשמות לפי יום ה"ערך" של הפעולה.

(ב) תיקון טעויות טכניות.

(ג) רישומים בגין נכיון שטרות, שהתעכבו עקב איחור בהעברת מסמכים בתוך בנק ישראל.

(ד) חיובים וזיכויים על ידי בנק ישראל בתוקף למפרע, שניתן לבצעם רק אחרי יום התוקף. המדובר בעיקר: בזיכוי ובחיוב של ריבית המחושבת לאחר תום הרבעון; בתיקונים ברישומים אלה; בחיוב ריבית-קנס על גרעונות נזילות, המחושבת שבועות רבים לאחר השבוע, שלגביו נוצר הגרעון שעליו היא חלה, והנרשמת לפי "ערך" היום הראשון לאחר אותו שבוע; בביטולים למפרע, ובעיקר בביטול הלוואת סיוע מיוחדת של בנק ישראל, כשהבנק חוזר מתקרת האשראי, שנקבע כתנאי להלוואה, אשר נועדה להקטין את גרעונות הנזילות (ראה להלן).

בדרך כלל, ההפרש בין יום הרישום לבין יום ה"ערך" מצטמצם ליום אחד או לימים ספורים בלבד — זאת לגבי עסקאות הכלולות בסעיפים (א) עד (ג) לעיל, אך לגבי הפעולות בסעיף (ד) מגיע ההפרש בזמן לתקופה של שבועות ואף חודשים.

החשבות עורכת רישום ידני של יתרות הפקדון היומיות של כל בנק, תוך תיקון יום ה"ערך" של פעולות המסלקה, כדי לאתר מקרים שבהם נוצרת יתרת חובה. פעם בשלושה חודשים עורכת החשבות, באמצעות מחשב, רישום של יתרות הפקדון לפי ימי ה"ערך" לצורך חישוב הריבית הרבעונית המגיעה לבנקים בגין החזקת הפקדון (ראה להלן).

יתרות הפקדון בספרי בנק ישראל ובדו"חות הנזילות של הבנקים

החשבות שולחת לכל בנק דף חשבון יומי הכולל את כל הרישומים, שביצע בנק ישראל בחשבונו, כך שהבנק יכול לערוך התאמה של יתרות הפקדון עם אלה הרשומות אצלו לכל יום ויום ולערך על טעויות ברישום. נוסף על כך מתבקש כל בנק לשלוח לבנק ישראל, בסוף כל שנת מאזן, אישור מוסמך על נכונות היתרה שבחשבונו. לעומת זאת, שום גוף בבנק ישראל אינו עושה התאמה כזו עם כל בנק ובנק, אף כי יתרות הפקדון שבדו"חות הנזילות השבועיים, שהבנקים מוסרים לבנק ישראל, מבוססים על הרישומים בספריהם.

הרישומים בספרי בנק ישראל משמשים, כאמור, בסיס לחישוב הריבית הרבעונית, שבה מוכה בנק ישראל את הבנקים בגין מרבית הפקדון. (על חלק מהפקדון הוא אינו משלם ריבית). על כן יש לבנק ענין בכך, שחשבונו יוכה במלוא הסכומים המגיעים לו. לאחר עריכת חישוב הריבית, כהודשיים לאחר תום הרבעון, כמעט לא קרה שבנק יערער על נכונות יתרות הפקדון שבגינן חושבה הריבית.

משרד מבקר המדינה ערך סדרה של השוואות בין יתרות הפקדון בספרי בנק ישראל לבין אלה שבדו"חות הנזילות של שבעה בנקים. הושוו יתרות הפקדון הממוצעים השבועיים והתלת-חודשיים ברבעון אחד בשנת 1980 והיתרות היומיות בחודש אחד באותו רבעון. לצורך השוואת היתרות היומיות הותאמו רישומי בנק ישראל כך שהם כללו את כל פעולות המסלקה לאותו יום. המדובר בשלושת הבנקים הגדולים, בשלושה בנקים בעלי היקף עסקי בינוני ובנק אחד שהיקף עסקיו קטן. יתרות הפקדון של בנקים אלה מהוות יותר מ-95% מיתרות הפקדון של כל הבנקים המסחריים בבנק ישראל.

בטבלה שלהלן השוואה בין יתרות הפקדון, ששימשו לחישוב הריבית הרבעונית, לבין אלה ששימשו לחישוב גרעונות הנוזילות של שבעת הבנקים ברבעון שנבדק, כשהבנקים מחולקים לשלוש קבוצות: (א) שלושת הבנקים הגדולים; (ב) שניים מהבנקים בהיקף עסקי בינוני; (ג) שני הבנקים הנותרים, לרבות הבנק שהיקף עסקיו קטן. הבנקים בקבוצות (א) ו-(ג) רשמו בספריהם עסקאות במטבע חוץ עם בנק ישראל ביום ההתקשרות ואילו שני הבנקים בקבוצה (ב) רשמו עסקאות אלה בספריהם ביום התוקף, דהיינו לפי השיטה הנהוגה בבנק ישראל (במיליוני ל"י).

קבוצת הבנקים	יתרות (1) בספרי בנק ישראל ששימשו לחישוב הריבית הרבעונית (1)	יתרות (1) בדו"חות הנוזילות של הבנקים ששימשו לחישוב הנוזילות (2)	ההפרש: דו"חות הנוזילות של הבנקים לעומת ספרי בנק ישראל (1)-(2)	
			במיליוני ל"י (3)	ב-% (4)
א'	11,258	12,817	1,559	13.8
ב'	1,612	1,601	11 (-)	0.7 (-)
ג'	1,096	612	484 (-)	44.2 (-)

(1) ממוצע יומי בתקופת הרבעון.

מתברר, שבשלושת הבנקים הגדולים (קבוצה א' בטבלה) עלו יתרות הפקדון הרשומות בדו"חות הנוזילות שלהם על היתרות הרשומות בחשבונותיהם בבנק ישראל. ההפרש הכולל היה משמעותי, אך שיעור ההפרשים ביתרות לא היה אחיד: באחד הבנקים נוצר הפרש גדול במיוחד, בשיעור 25%. הפרש בולט, בכיוון הפוך, נוצר ברישומים המתייחסים לשני הבנקים בקבוצה ג', במיוחד הבנק שהיקף עסקיו קטן. מהנתונים המפורטים עולה, שיתרות הפקדון של אותו בנק בבנק ישראל, ששימשו לחישוב הריבית הרבעונית ששולמה לו, היו גבוהות פי 13 מיתרות הפקדון שעליהן דיווח בדו"חות הנוזילות שלו לבנק ישראל. לעומת זה נוצר הפרש קטן בלבד ברישום היתרות של שני הבנקים בקבוצה ב', שבינם לבין בנק ישראל לא היה שוני. בשיטת הרישום של עסקאות מטבע חוץ ביניהם.

ממצאי הביקורת עולה, שעיקר ההפרש ביתרות נבע מרישום עסקאות קנייה ומכירה של מטבע חוץ כנגד מטבע ישראלי, באותם הבנקים, שרשמו פעולות אלה לפי שיטה שונה מזו הנהוגה בבנק ישראל.

חלק מההפרש ביתרות נגרם ע"י גישה שונה של בנק ישראל לרישומים מסויימים לצורך חישוב של הריבית הרבעונית ולצורך חישוב גרעונות הנוזילות; המדובר ברישום למפרע של ריבית זכות המגיעה לבנק ישראל מהבנקים.

הבדלים אלה היה בהם כדי להסביר את מרבית ההפרש שנתגלה בנתונים היומיים, השבועיים והתלת-חודשיים של שישה מבין שבעה הבנקים, שלגביהם הושוו יתרות הפקדון; אך לגבי אחד הבנקים, הנמנה עם הבנקים הגדולים, מסתבר שהיו גם סיבות אחרות, שבגללן נוצר הפרש ניכר בין יתרות הפקדון, שעליהן דיווח הבנק בדו"ח הנוזילות שלו לבין אלה שהשתקפו בספרי בנק ישראל. גורמים אלה לא עלה בידי הביקורת לאתר (ראה להלן).

להלן פירוט ממצאי הביקורת בנדון.

רישום התמורה במטבע ישראלי בגין עסקאות מטבע חוץ *

עד דצמבר 1980 נהגו רוב הבנקים, אך לא כולם, לרשום עסקאות מכירה וקנייה של מטבע חוץ כנגד מטבע ישראלי, שאותן קשרו עם בנק ישראל, לפי שיטה שונה מזו הנהוגה בבנק ישראל: לא ביום התוקף אלא ביום ההתקשרות, שהוא ימים אחדים לפני כן, כפי שהוסבר לעיל וביתר פירוט בעמ' 811 בדו"ח זה. דבר זה היה ידוע לבנק ישראל. מאז הליברליזציה במטבע חוץ

* על רישום העסקאות בחשבונות מטבע חוץ של הבנקים בבנק ישראל ראה עמ' 813 בדו"ח זה.

באוקטובר 1977 וריבוי עסקאות ההמרה שבא בעקבותיה, גדל והלך הפער ברישומים בגלל השוני בשיטת הרישום. בנק ישראל הקים ועדה לבדיקת הנושא, אך לא נתקבלה החלטה המחייבת שינוי המצב הקיים עד לחודשים האחרונים של שנת 1980, כאשר סוכם, בעקבות דיונים עם נציגי הבנקים, שלגבי פעולות עם בנק ישראל יעברו הבנקים לשיטת הרישום הנהוגה בבנק ישראל, החל ב־1.12.1980, ולגבי פעולות עם אחרים* — החל ב־1.1.1981.

הממצאים דלקמן מתייחסים לתקופה, שלפני 1.12.1980.

1. בנק, שרשם בספריו מכירות מטבע חוץ כנגד מטבע ישראלי לבנק ישראל ביום ההתקשרות, הגדיל בכך את נכסיו הנזילים במטבע ישראלי במשך שניים או ארבעת הימים שקדמו ליום התוקף — הוא יום מסירת מטבע החוץ לבנק ישראל והיום שבו זוכה הפקדון שלו (במטבע ישראלי) בבנק ישראל ולהיפך: בנק, שקנה מטבע חוץ מבנק ישראל הקטין בכך את נכסיו הנזילים במטבע ישראלי, שהיו רשומים בספריו, ימים אחדים שלפני מסירת התמורה — אלא אם כן נהג לרשום עסקאות אלה ימים אחדים אחרי ההתקשרות, לפי השיטה הנהוגה בבנק ישראל, דהיינו ביום התוקף, כמתואר לעיל.

מבדיקה, שערך משרד מבקר המדינה בעסקאות מטבע חוץ של בנק ישראל עם הבנקים — קניות ומכירות של דולרים כנגד מטבע ישראלי — מתברר, שבשנת 1980 בכלל וברבעון אחד בפרט, פעלו שלושת הבנקים הגדולים בעסקאות אלה בעיקר כמוכרי מטבע חוץ לבנק ישראל, ואילו ארבעת הבנקים האחרים פעלו בעיקר כקונים, כפי שניתן לראות בטבלה להלן המתייחסת לאותו רבעון (במיליוני ל"י).

מכירות לבנק ישראל	קניות מבנק ישראל	קניות או מכירות (-) נטו	
502	72	(-)430	שלושת הבנקים הגדולים
29	570	541	ארבעת הנניים האחרים
531	642	111	סה"כ

2. כאמור, כל הבנקים הגדולים רשמו את העסקאות לפי יום ההתקשרות וכך הגדילו את יתרות הפקדון (במטבע ישראלי) בבנק ישראל הרשומות בספריהם מאותו יום ועד יום התוקף, בין אם העסקה נבעה מעודפי היצע של מטבע חוץ מלקוחותיהם ובין אם העסקה נועדה מלכתחילה לשפר את הישוב הנזילות שלהם.

לאופן הרישום הייתה השפעה ניכרת על היקף הנכסים הנזילים, שעליהם דיווחו שלושת הבנקים, ומכאן על הישוב הנזילות אצלם, על היקף הגרעונות ועל גובה ריבית-הקנס שהוטל עליהם. לפי חישוב, שערכה הביקורת לתקופה של חמישה שבועות נזילות** מתוך הרבעון שנבדק — שבועות שבהם היו מכירות מטבע החוץ של בנקים אלה לבנק ישראל גדולות במיוחד — הסתכמה תוספת הנזילות, שנבעה מרישום התמורה מבנק ישראל ימים אחדים לפני הויכוי בפועל, בממוצע שבועי של 1,154 מיליון ל"י; גרעונות הנזילות, שבגינם חוייבו שלושת הבנקים בריבית-קנס לאותם חמשת השבועות, כשהסכום הנזיל כלול בנכסים הנזילים שלהם, הסתכמו בממוצע שבועי של 2,506 מיליון ל"י.

הטבלה הבאה מתייחסת לעסקאות יום יומיות במטבע חוץ של שלושת הבנקים באחד מאותם שבועות הנזילות והיא מדגימה את השפעת שיטת הרישום, שהייתה נהוגה בבנקים אלה, על גובה היתרות (במטבע ישראלי) ששימשו לחישוב הנכסים הנזילים; שני הימים הראשונים של שבוע הנזילות הם ימי התוקף של עסקאות שנקשרו יומיים לפני כן ועל כן כלולות התקשרויות אלה בטבלה (במיליוני ל"י אלא אם צויין אחרת).

* כל הרישומים יהיו לפי יום התוקף, אך לגבי פעולות עם גופים אחרים ייקבע יום התוקף של הפעולות בהסכמה שבין הצדדים.

** שבו נזילות מוגדר כשבוע המתחיל ביום חמישי ומסתיים ביום רביעי שלאחריו.

התוספת לנכסים הנוזלים עקב מועד הרישום (1)	יום הרישום		תמורת המכירה		מכירה (נטו) של מטבע חוץ לבנק ישראל (לפי יום ההתקשרות) מליוני \$	
	בדו"ח הנוזלות של הבנקים	בספרי בנק ישראל	לפי יום החוקף	לפי יום ההתקשרות		
	603			603	12.8	יום ג'
	616			616	13.0	יום ד'
						שבוע הנוזלות
1,139	523	603	603	523	11.0	יום ה'
1,254	731	616	616	731	15.5	יום ו'
1,254	—	—	—	—	—	שבת
1,254	—	—	—	—	—	יום א'
1,089	358	523	523	358	7.5	יום ב'
549	191	731	731	(2) 191	4.0	יום ג'
191	—	358	358	—	—	יום ד'
	1,803	2,831	2,831	1,803	38.0	ס"ה שבועי
(4) 961				(3) 361	(3) 7.6	ממוצע יומי

- (1) הסכומים שרשמו בדו"חות הנוזלות לפני שבנק ישראל יזכה את פקדונות הבנקים (במטבע ישראלי) אצלו.
 (2) נרשם בספרי בנק ישראל לאחר יומיים, ביום ה'.
 (3) לפי חמישה ימי עסקים.
 (4) לפי שבעה ימי לוח, כנהוג בדו"ח הנוזלות.

הטבלה מראה, כי הבנקים כללו בין הנכסים הנוזלים שלהם ביום הראשון של שבוע הנוזלות (יום ה') סכום כולל של 1,139 מיליון ל"י, שטרם נרשם לזכותם בחשבון מטבע הישראלי שלהם בבנק ישראל; סכום זה מורכב מ-616 מיליון ל"י בגין מכירת 13 מיליון דולרים לבנק ישראל, שעליה הוסכם ביום הקודם, ועוד 523 מיליון ל"י בגין מכירת 11 מיליון דולרים שעליה הוסכם באותו יום. תמורת המכירה מיום ה' משתקפת בספרי הבנקים גם ביום ו' ובשבת באותו שבוע ובימי א' ו-ב' בשבוע שלאחריו, ואילו בספרי בנק ישראל — רק ביום ב'.

הטבלה מראה גם את התוצאה המצטברת מרישומים אלה: בשבוע נוזלות, שבו נקשרו עם בנק ישראל עסקאות מכירה בסך 38 מיליון דולרים כנגד 1,803 מיליון ל"י — שהם 361 מיליון ל"י בממוצע ליום, לפי חמישה ימי עסקים — גרמה שיטת הרישום של עסקאות אלה בשלושת הבנקים לתוספת נכסים נוזלים בסכום כולל של 961 מיליון ל"י ליום, כממוצע.

3. ארבעת הבנקים האחרים שחשבונויותיהם נבדקו נהגו, כאמור, לקשור עסקאות במטבע חוץ עם בנק ישראל בעיקר כקוגנים (ולא כמוכרים), מהם שניים שרשמו עסקאות אלה לפי יום החוקף, דהיינו: בספריהם כבספרי בנק ישראל חויב פקדונם במטבע ישראלי ימים אחדים לאחר יום ההתקשרות. אחד משני בנקים אלה עבר לשיטה זו במשך התקופה הנסקרת, דבר שנתן את אותותיו בספריו מיד. עד מועד השינוי בשיטת הרישום היו יתרות הפקדון בדו"ח הנוזלות של אותו בנק קטנות מאלה שבספרי בנק ישראל, ואילו אחרי מועד זה הן היו יותר גבוהות, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה — מכאן שחישוב הנוזלות שלו שופר עקב השינוי בשיטת הרישום בספריו; בטבלה שלהלן יתרות הפקדון (בממוצע שבועי) באותו רבעון; שבו חל השינוי (במיליוני ל"י).

ההפרש (2)-(1)		בדו"ח הנוזלות (2)	בספרי בנק ישראל (1)	לפני השינוי בשיטת הרישום של הבנק
באחוזים (4)	במיליוני ל"י (3)			
(-13.5)	(-90)	576	666	
7.9	51	698	647	אחרי השינוי בשיטת הרישום של הבנק

4. בתקופה הנסקרת נהגו הבנקים הגדולים לקנות את הדולרים, שהיו דרושים להם במסגרת עסקאות ההמרה של לקוחותיהם, מהבנקים האחרים, ולא ישירות מבנק ישראל, ואילו הבנקים האחרים נהגו למכור את עודפי הדולרים, שהצטברו אצלם מעסקאות המרה עם לקוחותיהם, לבנקים הגדולים, ולא לבנק ישראל. העברת התמורה בל"י בוצעה משהורה הבנק הקונה לבנק ישראל להעביר את הסכום מהפקדון שלו לפקדון של הבנק שעמו קשר את העסקה. עסקאות העברה כאלה בין בנקים מבוצעות באמצעות המסלוקה ונרשמות בספרי בנק ישראל לפי "ערך" יום ההעברה במסלוקה (כפי שהוסבר לעיל).

5: חלק מהדולרים, שהבנקים האחרים קנו מבנק ישראל, נועד מראש למכירה לבנקים הגדולים, וחלק מהתמורה בגין הדולרים, שהבנקים הגדולים מכרו לבנק ישראל, נועד מראש להעברה לבנקים האחרים לשם קניית דולרים מהם. הפעיל ביותר בעסקאות רכישת דולרים מבנק ישראל לשם מכירתם לבנקים אחרים היה בנק, שהיקף עסקאותיו הרגילות במטבע ישראלי הוא בין הקטנים בארץ (להלן הבנק הקטן).

בנק ישראל, על פי כללי הרישום הנהוגים אצלו, חייב את פקדונו של הבנק הקטן בתמורה בעד הדולרים שמכר לו, ביום תוקף העסקה (דהיינו כעבור ימים אחדים) אך בעד הדולרים, שהבנק חזר ומכר לבנק שני, זיכה בנק ישראל אותו הפקדון לפי "ערך" יום ההוראה לביצוע העברת הל"י בין שני הבנקים. עקב ההבדל בימי החיוב והזיכוי נוצר הפרש בזמן לטובת הבנק הקטן, אף כאשר היה מדובר בהתקשרות באותו יום. כתוצאה מכך, יתרות הפקדון שלו בספרי בנק ישראל עלו במידה ניכרת ביותר על אלה שנרשמו אצלו. כיוון שיתרות הפקדון בספרי בנק ישראל הן הבסיס לחישוב הריבית הרבעונית, זכה הבנק הקטן בריבית מבנק ישראל בסכומים ניכרים. ריבית זו חושבה כמעט כולה כשיעור הגבוה ביותר, שבנק ישראל משלם לבנקים על פקדונות עו"ש אצלו — 75% לשנה (עד 2.7.1980 — 65%) על סכומים הנחשבים עודפי נזילות (ראה להלן).

מצב הנזילות של הבנק הקטן, כפי שהוא השתקף בדו"חות הנזילות שמסר לבנק ישראל בגין אותה תקופה, היה שונה לחלוטין. כיוון שהבנק רשם בספריי את התמורה לבנק ישראל בעד הדולרים שרכש ממנו כבר ביום ההתקשרות. מתברר, שבדו"חות הנזילות המקוריים של הבנק נרשמו יתרות מתחת לאפס בכמחצית הימים שבתקופה של חמישה חודשים בשנת 1980.

כאמור על פי הוראות מחלקת הפיקוח על הבנקים חייב כל בנק להחזיק יתרת זכות מינימאלית בחשבונו בבנק ישראל בכל יום ויום (גזילה עסקית), אך כל עוד היו לבנק הקטן יתרות זכות בפקדונו בספרי בנק ישראל, לא מצאה המחלקה לנכון להעיר לבנק על כך, מה עוד שיתרות זכות אלה היו גבוהות פי כמה מהיתרה המוערית שנדרש הבנק להחזיק; בבואה לפקח על ביצוע ההוראה בדבר החזקת פקדונות בשיעור מינימאלי מתייחסת מחלקת הפיקוח על הבנקים אך ורק לרישומים בספרי בנק ישראל.

יתרה מזו, בעריכה הסופית של חישוב הנזילות כמעט שלא נוצרו אצל הבנק הקטן גרעונות נזילות המחייבים תשלום ריבית-קנס, כיוון שבחישוב זה נוהג בנק ישראל להביא בחשבון את הריבית הרבעונית, ששילם לבנק בגין פקדונו, וזאת לפי "ערך" למפרע מתום הרבעון שאליו מתייחסת הריבית. הזיכוי למפרע של חשבון הבנק הקטן בריבית הרבעונית היה בו ליצור גם בדו"ח הנזילות יתרות זכות בסכום שכיסה את חובת הנזילות של הבנק במלואה ואף הותיר עודף קטן בחישוב הסופי של הנזילות. המדובר בריבית בסך 98 מיליון ל"י, שבה זוכה פקדון הבנק בגין שני רבעונים בשנת 1980, לפי "ערך" למפרע לתום הרבעון (כחודשיים לפני הזיכוי בפועל).

מממצאי הביקורת עולה, שבשישה שבועות הנזילות, שקדמו להפסקת פעולות אלה (ראה להלן), יתרות הפקדון, בממוצע שבועי, שנרשמו בדו"חות הנזילות של הבנק היו קטנות ב-561 מיליון ל"י מאלה שנרשמו בספרי בנק ישראל, כשההפרש נבע כולו מהשוני במועד הרישום של עסקאותיו במטבע חוץ עם בנק ישראל. הריבית, שבנק ישראל שילם לבנק על יתרות הפקדון שלו לאותה תקופה, התייחסה כמעט במלואה ליתרות בסדר גודל של ההפרש שבין הרישומים בדו"ח הנזילות לבין אלה שבספרי בנק ישראל.

לאחר שבנק ישראל עמד על אופי העסקאות שלו עם אותו בנק ועל היקף עסקאות הארביטראז', שהיו כרוכות בעסקאות הבנק עם הבנקים האחרים*, נדרש הבנק להפסיק לפעול בדרך זו ואמנם חל שינוי ניכר באופי העסקאות במטבע חוץ שניהל עם בנק ישראל לאחר מכן. שינוי זה התבטא

* הבנק נהג להעביר דולרים מחוץ לארץ, ליום אחד או לימים אחדים, כדי לכסות את התחייבויותיו לבנקים, שרכשו דולרים ממנו, לפני שנמסרו לו הדולרים שרכש באותו יום מבנק ישראל.

כירידה גדולה ביותר הפקדון שלו בבנק ישראל. אך התופעה המתמיהה של קיום גרעונות נזילות, כמעט מדי שבוע בשבוע, המתבטלים לאחר מכן בחלקם הגדול על ידי זיכוי למפרע של ריבית בגין "עודפי נזילות" נמשכה ארבעה חודשים נוספים עד המועד הבא לזיכוי הריבית הרבעונית.

6. עסקאות מהסוג האמור נעשו גם על ידי בנקים אחרים. המדובר במעין "סחר בעודפי נזילות" — הנובעים כולם מקיום שיטות שונות לרישום מועד עסקאות של המרת מטבע בין הבנקים לבין בנק ישראל והבנקים בינם לבין עצמם, וכן בגין השוני במועד הרישום הנהוג בבנק ישראל של עסקאות אלה לעומת עסקאות העברה בין הפקדון של בנק אחד לפקדון של בנק אחר אצלו. ההוראות החדשות בדבר רישום עסקאות מטבע חוץ, שהוציא בנק ישראל בנובמבר 1980 (ראה לעיל), אמורות לשים קץ לתופעה זו.

7. עד אותו מועד לא הוציא בנק ישראל הוראות מחייבות לבנקים על צורת הרישום אצלם של עסקאות במטבע חוץ עם בנק ישראל ועם בנקים ישראליים אחרים. ממצאי הביקורת עולה, שקיומן של שיטות שונות לרישום עסקאות אלה איפשר לבנקים במשך תקופה ארוכה להגדיל את הנכסים הנזילים הרשומים אצלם בדרכים שתוארו לעיל, המסוכמות להלן:

(א) הבנקים הגדולים רשמו מיד את התמורה ממכירת דולרים לבנק ישראל, שלמעשה לא הועברה לחשבונם אלא כעבור ימים אחדים, ונמנעו מלקשור עמו עסקאות קנייה שיהייבו אותם — לפי שיטת הרישום שהייתה נהוגה אצלם — להקטין את הנכסים הנזילים הרשומים אצלם ימים אחדים לפני ההעברה בפועל של התמורה במטבע ישראלי.

(ב) שניים מהבנקים האחרים ניהלו את רישום עסקאותיהם במטבע חוץ עם בנק ישראל לפי יום התוקף, אך עסקאות אלה היו בעיקר עסקאות קנייה, כך שהפקדון שלהם (במטבע ישראלי) בבנק ישראל לא חויב אלא ביום הרישום ואילו את עסקאות המכירה העדיפו לבצע עם בנקים אחרים, ולא עם בנק ישראל, כך שלא התעורר הצורך להמתין ימים אחדים לאחר המכירה עד לזיכוי פקדונם (במטבע ישראלי) בבנק ישראל.

(ג) הבנק הקטן, שעסק בקנה מידה גדול ברכישת דולרים מבנק ישראל לשם מכירתם לבנקים אחרים, השתחרר מהצורך להפקיד בבנק ישראל אמצעים עצמיים לכיסוי חובת הנזילות שלו. תקופה זו נמשכה חודשים אחדים אף לאחר הפסקת הפעולות עצמן — עד המועד הבא לזיכוי פקדונו בריבית רבעונית.

כאמור, החל ב-1.12.1980 חויבו כל הבנקים לעבור לשיטת רישום אחידה של עסקאות מטבע חוץ — הריינו לפי יום התוקף; לגבי עסקאות עם בנק ישראל יום התוקף הוא יום העסקים השני שלאחר יום ההתקשרות, משמע, שהחל ב-1.12.1980 גרשמות עסקאות אלה בצורה וזה בספרי בנק ישראל ובספרי הבנקים — הן לצורך חישוב הריבית הרבעונית (הכוללת ריבית על עודפי נזילות — ראה להלן) והן לצורך חישוב מצב הנזילות (לפיו מחושבת ריבית-קנס על גרעונות נזילות).

רישום הריבית המגיעה לבנק ישראל

הסיבה השנייה להיווצרות הפרש בין יתרות הפקדון לצורך חישוב הריבית המגיעה לבנק על הפקדון, שהוא מחזיק בבנק ישראל, לבין היתרות לצורך חישוב של הנכסים הנזילים (וכן של גרעונות הנזילות וריבית-קנס המוטל עליהם), נעוצה בגישה השונה של בנק ישראל לריבית זכות — הריבית המגיעה לו מהבנקים — בשתי מערכות החישוב. המדובר לא בשוני בשיטת הרישום בין בנק ישראל לבין הבנקים, אלא בשוני בעקרונות, שקבע בנק ישראל: במערך החישוב הראשון (הריבית המגיעה לבנקים) מתחשב בנק ישראל בריבית המגיעה לו, כבכל רישום אחר של ריבית, לפי יום ה"ערך", ואילו במערך החישוב השני (מצב הנזילות של הבנקים) — רק מיום החיוב בפועל. משמעות הדבר היא שחרור מחובת נזילות בגובה ריבית הזכות בימים שבין מועד הפרעון של ריבית זו (יום ה"ערך") לבין יום זקיפתה לחשבונות הבנקים.

סוגי הריבית (במטבע ישראלי), שבנק ישראל גובה מהבנקים הם בעיקר: (א) ריבית על כספי בנק ישראל בקרנות האשראי, שזמן פרעונה מגיע פעם בשלושה חודשים ** עם הגבייה מהלקוחות; (ב) ריבית על הלוואת הסיוע המיוחדת להקטנת גרעונותיהם, שבנק ישראל מעניק לבנקים מדי

* עיקר חובת הנזילות של בנק זה נובע מחובת ההפקדה של חלקו במימון קרנות היצוא, שהשתתפות בהן היא במטבע ישראלי, ומחובת ההפקדה של 5% מיתרות האשראי מאמצעיו החופשיים.

** ביום 16 בחודשים מארס, יוני, ספטמבר ודצמבר.

חודש בחודש מאז אפריל 1979 (להלן — הלוואת הנוילות), הנגבית אף היא פעם בשלושה חודשים; (ג) ריבית-קנס המוטל על גרעונות נוילות.

ההפרש בזמן בין יום ה"ערך" לבין יום החיוב בפועל מגיע ל-10 עד 20 ימים לגבי הריבית הכלולה בסעיפים (א) ו-(ב) לעיל ולחודשיים ואף יותר לגבי ריבית-הקנס על גרעונות נוילות.

משרד מבקר המדינה ברק את משמעות השיטה, שלפיה אין מתחשבים בפער שבין יום הרישום לבין יום ה"ערך" בחיוב הריבית בגין הגדולה שבקרנות האשראי במטבע ישראלי — קרן ייצור לשם יצוא. כיוון שמדובר בסכומים גדולים, כפי שניתן לראות בטבלה להלן, כל יום פיגור בחיוב חשבון הבנק מביא להקלה בחובת הנוילות בסדר גודל משמעותי.

חיוב חשבונות הבנקים גריבית בגין קרן יצור לשם יצוא, 1980

יום הפרעון בגין הרבעון (1)	יום החיוב בפועל	מספר ימי ה"ערך"	ריבית (במיליוני ל"י)
16.3.80	26.3.80	10	605
16.6.80	25.6.80	9	946
16.9.80	5.10.80	19	1,522
16.12.80	22.12.80	6	3,353

(1) יום לאחר תום הרבעון.

לפי חישובי משרד מבקר המדינה, חיוב חשבונות הבנקים בשנת 1980 בריבית שהגיעה לבנק ישראל על האשראי באמצעות הקרן, במועדים של 6 עד 19 ימים לאחר יום ה"ערך", היה שקול כנגד הלוואת נוילות מבנק ישראל בשיעור של 2,000 מיליון ל"י לחודש אחד.

בענין זה מתייחס בנק ישראל לריבית המגיעה לו מן הבנקים בצורה שונה מזו שהוא מתייחס לריבית, שהוא חייב לבנקים, שלגביה קבע עקרון אחיד: התחשבות ביום ה"ערך" הן לצורך חישוב הריבית (בגין הרבעון הבא אחריו) והן לצורך חישוב הנכסים הנוילים; לשם כך מתקן בנק ישראל למפרע את דו"חות הנוילות של הבנקים בגין התקופה שבין תום הרבעון ועד ליום החיוב בפועל.

בעקבות הביקורת הודיע בנק ישראל, כי התקופה שעוברת מתום הרבעון, שלגביה נערך החישוב ועד למועד החיוב בפועל, תקוצר באמצע 1981, עם המעבר של מערכת חשבונות הבנקים בחשבות בנק ישראל למערכת ממוכנת חדשה. עוד מסר בנק ישראל, שאם לא תקוצר התקופה במסגרת זו, תישקל האפשרות, שבמועד חיוב הריבית בפועל תקטין יחידת הנוילות את הנכסים הנוילים בסכום החיוב, לתקופה מתום הרבעון שלגביה נערך החישוב ועד למועד החיוב בפועל.

לדעת הביקורת ניתן לבצע את התכנית האלטרנטיבית, שהציע בנק ישראל, עד להעברת החשבונות למערכת החדשה.

הפרש ביתרות הפקדון של אחד הבנקים

מממצאי הביקורת עולה, שלגבי אחד הבנקים הגדולים נותר הפרש גדול, לטובת הבנק, בין יתרות הפקדון הרשומות בדו"ח הנוילות, שמסר לבנק ישראל, לבין אלו שנרשמו בספרי בנק ישראל, גם לאחר שהובאו בחשבון הגורמים שהוזכרו לעיל, דהיינו: (א) ההפרש בשיטת הרישום של עיסקאות מטבע חוץ בין בנק ישראל לבין הבנק ו-(ב) ההתייחסות השונה של בנק ישראל לריבית המגיעה לו מהבנק לצורך חישוב הריבית הרבעונית ולצורך חישוב הנוילות.

נערכו שתי בדיקות — האחת לתקופה של חמישה שבועות נוילות, כאמור לעיל, והאחרת למחצית הראשונה של חודש דצמבר 1980. בתקופה הראשונה הגיע ההפרש לטובת הבנק למוצע יומי של 500 מיליון ל"י בקירוב ובתקופה השנייה ל-900 מיליון ל"י בקירוב. בתקופה הראשונה היו שלושה ימים (אחד מהם יום שבת ואחד היום האחרון בחודש), שבהם הגיע ההפרש לטובת הבנק לסכום העולה על 1,000 מיליון ל"י ליום, ובתקופה השנייה היה יום אחד שבו הגיע הפרש זה ל-2,675

מיליון ל"י. לעומת זה ביום אחד בלבד מתוך 50 הימים שאליהם התייחסו הבדיקות נוצר הפרש ביתרות לרעת הבנק, וזאת כסכום קטן יחסית (19 מיליון ל"י). כמונחים של יתרה ממוצעת לשבוע נזילות, שהוא הנתון הקובע לחישוב הנכסים הנזילים וריבית-קנס שעל הבנק לשלם כשנוצר גרעון בנזילות, נע הפרש-ביתרות לטובת הבנק מ-360 מיליון ל"י ל-1,145 מיליון ל"י; הממוצע השבועי של היתרות בדו"חות הנזילות היה גבוה ב-13% עד 23% ממוצע היתרות שנרשמו בספרי בנק ישראל.

הפרשים בסדר גודל כזה מעידים, לדעת הביקורת, על הבדל משמעותי בצורת הרישום בדו"חות הנזילות, שהבנק הגיש לבנק ישראל, לעומת הרישום בספרי בנק ישראל, הבדל הדורש בירור.

בראשית נובמבר 1980 העביר משרד מבקר המדינה לבנק ישראל את תוצאות הבדיקה הראשונה שערך. בנק ישראל מסר, שתיערך בדיקה מצידו, אך עד סיום הביקורת בפברואר 1981 לא הסתיימה הבדיקה.

*

מממצאי הביקורת עולה, שההבדלים בין יתרות פקדון הבנקים (במטבע ישראלי) בבנק ישראל, ששימשו לחישוב הנזילות, לבין אלה ששימשו לחישוב הריבית המשולמת לבנקים על יתרות אלה נבעו בעיקר משיטות רישום שונות, שהיו נהוגות בין הבנקים לבין בנק ישראל והבנקים בינם לבין עצמם, בעיקר לגבי מועד הרישום של עסקאות במטבע חוץ כנגד מטבע ישראלי. לאחר שנקבעו לאחרונה כללים בדבר מועד רישום אחיד של עסקאות אלה בספרי הבנקים, יש, לדעת הביקורת, לבדוק את האפשרות של קביעת רישום אחיד גם לגבי שאר הפעולות בפקדון הבנקים בבנק ישראל. קביעה כזו עשויה בסופו של דבר לאפשר לבנק ישראל להשתמש בספריו כמקור לחישוב הנזילות של הבנקים (להוציא מזומנים המוחזקים אצלם), כפי שהדבר נעשה לגבי הריבית.

יתרות מינימליות ויתרות חובה

מדי פעם בפעם יורדת יתרת הפקדון של בנק זה או אחר, ביום אחד, מתחת לרמה המוערית, שקבע המפקח על הבנקים בחוור מיוני 1978; רמה מוערית זו הוגדרה כסכום השווה לאותו חלק מפקדונות, שאינו נושא ריבית (ראה להלן).

יש שיתרת הפקדון יורדת אף מתחת לאפס ונוצרת יתרת חובה. כאמור לעיל, החשבות עורכת רישום ידני של יתרות הפקדון היומיות של כל בנק, תוך תיקון "יום הערך" של פעולות המסלקה, כדי לאתר מקרים כאלה. נתברר, כי מאוגוסט 1979 עד אמצע נובמבר 1980 הועלו 18 מקרים שבהם נוצרה יתרת חובה בחשבונות העו"ש (במטבע ישראלי) שהבנקים מחזיקים בבנק ישראל. המדובר בשמונה בנקים בעלי היקף עסקים קטן ובשני בנקים בעלי היקף עסקים בינוני ובסכום כולל של 435 מיליון ל"י (על יתרת חובה בסך 134 מיליון ל"י, הגדולה ביותר שהתהוותה באותה תקופה, ראה ממצאי מעקב בעמ' 988 בדו"ח זה). במקרים אלה, שאותרו על-ידי חשב בנק ישראל, חוייבו חשבונות הבנקים בסוף החודש, שבו נוצרה יתרת החובה, בריבית בשיעור שנתי שהגיע באוקטובר 1980 ל-100%.

בנובמבר 1980 העלה בנק ישראל את שיעור הריבית על יתרות חובה של הבנקים ל-135% ובחודש דצמבר אותה שנה ל-145%. בחודשיים אלה, לראשונה, אף ביטל בנק ישראל שתי עסקאות של קניית מטבע חוץ מבנק ישראל, כסכום כולל של 2.1 מיליון דולר, לאחר שהתברר שבחשבונות העו"ש של הבנקים במטבע ישראלי לא היה להן כיסוי.

החשבות מאתרת יתרות פקדון, שירדו מתחת לאפס, אך לא ירידות מתחת לרמה המוערית, כיוון שאת סכום היתרה המוערית הנדרש ניתן לקבוע רק לפי דו"ח הנזילות של הבנק. גם יחידת הנזילות איננה מאתרת מקרים כאלה, כיוון שהיתרה הקובעת לצורך זה איננה היתרה הרשומה בדו"ח הנזילות, אלא זו הרשומה בספרי בנק ישראל*. תפקיד המעקב אחר ביצוע ההוראות בעניין זה מוטל, איפוא, על מחלקת הפיקוח על הבנקים בלבד, הנוהגת לפי השיטה המדגמית.

* על מקרה, שבו בדו"ח הנזילות של בנק נרשמו יתרות מתחת לאפס בעוד שבספרי בנק ישראל נרשמו בפקדונו באותה עת יתרות זכות בסכומים ניכרים, בגלל הבדל בשיטת הרישום של עסקאות מטבע חוץ עם בנק ישראל ראה בעמ' 822 לעיל.

העובדה שאת גובה היתרה המוצרית הנדרשת ניתן לקבוע אך ורק מספרי הבנק ואילו לגבי יתרת הפקדון שהחזיק הבנק למעשה קובעים ספרי בנק ישראל מקשה, לדעת הביקורת, על מעקב שוטף ואיתור המקרים, שבהם אין הבנק עומד בהוראות*.

הריבית המשולמת לבנקים

הסדרים כלליים

בנק ישראל משלם, כאמור, ריבית רבעונית, בשיעורים שונים, על מרבית יתרות הפקדון במטבע ישראלי, שהבנקים מחזיקים אצלו בחשבונות עובר ושב, במסגרת הוראות הנזילות. הוראות אלה קובעות את שיעור הנכסים הנזילים, שהבנקים חייבים להחזיק, בעיקר על סוגי הפקדונות השונים של ציבור לקוחותיהם, ואת שיעורי הנזילות החלים על כל אחד מפקדונות אלה; בהתאם לכך מגדירה מחלקת האשראי של בנק ישראל את מעמדם של הכספים, שהבנקים מפקידים בחשבון העו"ש שלהם בבנק ישראל ביחס לשיעור הריבית, שיחול עליהם.

הוראות בנק ישראל בעניין הריבית הרבעונית מפורטות בחוזרים, שמוציאה מחלקת האשראי מפעם לפעם. בחוזרים אלה נקבעים: (א) הבסיס המפורט לחישוב הריבית לפי סוגי החשבונות (בעיקר פקדונות הציבור) החייבים בנזילות, בצורת טבלה בת ארבע קטגוריות הנקראת "התפלגות יתרות הפקדון (במטבע ישראלי) של מוסד ננקאי בבנק ישראל, לצורך קביעת מדרגות הריבית"; (ב) שיעורי ריבית עולים והולכים (החל באפס) — "מדרגות הריבית" — בגין כל אחת מארבע הקטגוריות, וכן שיעור ריבית נוסף בגין "עודפי נזילות".

החוזרים אינם מתייחסים במפורש לדרך החישוב של "עודפי הנזילות", אולם בחוור, שהוציא חשב בנק ישראל בדצמבר 1979, מכונה שיעור הריבית החל עליהם כ"מדרגת ריבית מספר 5" ושיטת חישובה מתוארת כך: "אם היתרה הממוצעת בחשבון העו"ש של מוסד בנקאי עולה על הסכום המצטבר של מדרגות מספר 1 עד 4 ייחשב העודף לפי מדרגת ריבית מספר 5".

הטבלה שלהלן מראה את שיעורי הריבית (השנתיים) ששילם בנק ישראל בשנתיים האחרונות על פקדונות הבנקים אצלו, לפי כל "מדרגה" ו"מדרגה" (באחוזים).

מדרגה ראשונה	מדרגה שנייה (1)	מדרגה שלישית	מדרגה רביעית	בנין עודפי נזילות	
0	31	9	17	28	מ ² 4.1.79 עד 16.5.79
0	39.2-35.2	13	23	43	מ ² 17.5.79 עד 9.1.80
0	64.5-59.5	20	40	65	מ ² 10.1.80 עד 2.7.80
0	74.5	20	60	75	מ ² 3.7.80 עד 13.8.80
0	98.6-84.5	22	63	75	הזל ב ² 14.8.80

(1) מדרגה מיוחדת המתייחסת להשתתפות החונה של הבנקים — במטבע ישראלי — בקרנות ייזוא.

הסכומים, שהבנקים חייבים להחזיק נגד פקדונות הציבור אצלם — פקדונות רגילים (בעיקר עו"ש), פקדונות לזמן קצוב ותעודות פקדון סחירים (תפס"ם) — מתחלקים לפי שיעורים נקובים בין "המדרגות" הראשונה, השלישית והרביעית, כאשר ב"מדרגה" הראשונה — אפס ריבית — כלולים בעיקר 15% מיתרת הפקדונות הרגילים ו-6% מיתרת התפס"ם. כן כלולים ב"מדרגה" הראשונה סעיפים שונים, שעליהם חלה חובת נזילות בשיעור של 100%, כגון חוסר השקעה מאושרת בתכניות חסכון ואשראי ייתר מבנק ישראל ומהממשלה במסגרת הקרנות. סכום הפקדון, שהבנק חייב להחזיק בבנק ישראל ללא ריבית, מחושב לאחר שמחסירים מהסכומים האמורים שב"מדרגה" הראשונה את סכום המזומנים שהחזיק הבנק. עיקר הסכומים, המסווגים ב"מדרגת" הריבית הרביעית הם שיעור האשראי מאמצעיהם החופשיים של הבנקים החייבים בנזילות (5%).

* על מקרה אחד, שהעלתה הביקורת והקשורה במימון עסקת קנייה של מטבע חוץ מבנק ישראל ראה בעמ' 814 בדו"ח זה.

חישוב הריבית הרבעונית נעשה באמצעות מערכת ממוכנת (ראה להלן). הואיל והיא קשורה קשר הדוק למערכת הנוזילות, לא ניתן לערוך את חישוב הריבית ולזכות את חשבון הבנקים בסכומי הריבית, אלא לאחר עריכת דו"חות הנוזילות. בשנת 1980 עברו חודש וחצי עד חודשיים ימים מתום הרבעון — המוגדר כיום ד'. הקרוב ביותר ל-15 בחודשים פברואר, מאי, אוגוסט ונובמבר — עד ליום הויכוי בפועל. בנק ישראל מבצע את הויכויים לפי "ערך" יום העסקים הראשון שלאחר תום הרבעון — הן לצורך חישוב הנוזילות (על ידי תיקון למפרע של הפקדון וחישוב מחדש של הנוזילות)* והן לצורך חישוב הריבית בגין הרבעון הבא אחריו.

לגבי כל רבעון נערך, בשני הרבעונים שלאחריו, חישוב חוזר של התפלגות הפקדון בין "מדרגות" הריבית, וחישוב חוזר של הריבית (להלן — עדכונים). אך החישוב החוזר, שלא כחישוב הריבית הראשוני, אינו משמש לעדכון חישוב הנוזילות לאותה תקופה, אף אם מדובר בתיקונים בעלי משקל (דוגמה ראה להלן).

הנתונים בדבר הפקדונות החייבים בנוזילות, שהם הבסיס להתפלגות יתרות הפקדון לצורך חישוב הריבית, מקורם, כאמור, בדו"חות הנוזילות השבועיים, שהבנקים מגישים. לא כן הדבר לגבי יתרות הפקדון: אלה הם הנתונים הרשומים בספרי בנק ישראל. יתרות הפקדון הרשומות בדו"חות הנוזילות מקורן בספרי הבנקים. כאמור אין זהות בין הרישומים משני המקורות ומכאן, שאין גם זהות בין מצב הנוזילות המשתקף בשתי מערכות החישוב — של הריבית הרבעונית ושל הנוזילות. הויכויים בגין עודפי נוזילות מתבססים על הנתונים שבמערכת הראשונה ואילו החיובים (ריבית-קנס) בגין גרעונות הנוזילות מתבססים על הנתונים שבמערכת השנייה. עקרונית, נובע השוני בחישוב העודפים (או הגרעונות) מההפרש ביתרות הפקדון בלבד, ולא מחישוב שונה של חובת הנוזילות.

שיטת חישוב הריבית הרבעונית מתבססת על העקרון, שכל שעולות יתרות הפקדון על נוזילות החובה יזוכה הבנק בשיעור ריבית ממוצע גבוה יותר, ולהיפך: ככל שתעלה נוזילות החובה על יתרות הפקדון שהוחזקו יקטן שיעור הריבית הממוצע. שיטה זו נועדה לשמש תמריץ לבנקים להגדיל את עודפי הנוזילות, כשם ששיטת הקנסות מטרתה להרתיע אותם מליצור גרעונות נוזילות.

בעוד שלגבי ארבע ה"מדרגות" הראשונות נערך חישוב שבועי של התפלגות הפקדון לארבע ה"מדרגות", הרי לקביעת עודפי נוזילות (ה"מדרגה" החמישית) נערך חישוב אחד המקיף את הרבעון כולו (אלא אם כן חל שינוי בשיעור הריבית במשך הרבעון המחייב עריכת חישוב נפרד של עודפי הנוזילות בפרק הזמן שלאחר השינוי). עודפי הנוזילות מחושבים, כאמור, כשארית: כאשר יתרת הפקדון השבועי הממוצעת לתקופת החישוב עולה על אותו חלק ממנו, שנוקף לכל אחת מארבע המדרגות, הסכום הנותר מוגדר כ"עודפי נוזילות" לצורך חישוב הריבית.

היקף התשלומים

בטבלה להלן נתוני בנק ישראל על סך הכל של הריבית, ששולמה לבנקים בגין יתרות הפקדון שלהם בשנים 1979 ו-1980 ועל הסכום שנותר לאחר שמפחיתים מסך זה אותו חלק מהפקדון המהווה את השתתפותם של הבנקים בקרנות ייצוא** (במיליוני ל"י).

ס"ה	ס"ה	ס"ה בניכוי הריבית בגין השתתפות בקרנות ייצוא
1979	1,131	644
1980	4,022	2,553
מוז, לפי רבעונים:		
ראשון	460	276
שני	944	631
שלישי	1,095	691
רביעי	1,523	955

* פרט למקרים חריגים של פיגור ניכר בהגשת דו"ח הנוזילות על ידי הבנק.
 ** והמסווגת ב"מדרגת" ריבית מספר 2 (ראה הערה לטבלה בעמ' 826 לעיל).

הגידול הניכר בתשלומים אלה בשנת 1980 נובע מהעלייה ביתרות הפקדון בעקבות האינפלציה, מהעלאת שיעורי הריבית על ידי בנק ישראל (כמפורט בטבלה לעיל) ומהשיפור שחל במצב הנוטיות של הבנקים בהשוואה למצבם בשנת 1979.

ממצאי ביקורת

ממצאי ביקורת כלליים על חישוב הריבית ועדכונה וממצאי ביקורת על תשלומי ריבית מסויימים שבוצעו בשנת 1980 מובאים להלן. ממצאי ביקורת על סכומי הריבית, ששולמו לאחד הבנקים, שהיקף עסקאותיו קטן, עקב הפקדת התמורה (בל"י) של עסקאות במטבע חוץ עם בנק ישראל ועם בנקים אחרים, כשתקופת ההפקדה נובעת מהפרש במועד רישומן של אותן עסקאות, ראה לעיל.

חישוב הריבית

מתברר, שקיימת כפילות במערכת החישוב ושבחשבות בנק ישראל חלק מהחישובים מתבצעים עדיין באופן ידני, ביניהם עדכונים רבים בסכומים מוצריים.

הריבית הרבעונית מחושבת באמצעות שתי תכניות מחשב (המתבססות על אותו מאגר נתונים) — מקבילות אך נפרדות: האחת מפעילה מחלקת האשראי, לקביעת התפלגות הפקדון בין חמש המדרגות, כחודש עד חודש וחצי לאחר תום הרבעון, והאחרת לפי תכנית חישוב שמפעיל חשב בנק ישראל ימים אחדים לאחר קביעת התפלגות הפקדון. נמצא, שההפרש בתוצאות בין שתי המערכות ברבעון השלישי והרביעי של שנת 1980 הגיע לכ-0.1% בלבד.

החשב הסביר, שהתכנית שהוא מפעיל מתייחסת לריבית, ולריבית בלבד, ולצורך זה מבטיחה תוצאות מדויקות יותר, ואילו התכנית השנייה מתייחסת בעיקר להתפלגות הפקדון.

לגבי כל רבעון, כאמור, נערך, כעבור שלושה חודשים וכעבור שישה חודשים, חישוב חוזר של הריבית, המביא בחשבון עדכונים ושינויים בדו"חות הנוטיות וביתרות הפקדון של הבנקים. במחלקת האשראי מתבצעים עדכוני ריבית אלה באמצעות המערכת הממוכנת, ואילו בחשבות — על ידי רישום ידני של הזיכויים והחיובים, שנוקפו לחשבונות העו"ש של הבנקים לאחר ויכוח הריבית הרבעונית, לפי "ערכים" המתייחסים לאותו רבעון. גם לאחר שני עדכונים תקופתיים אלה של הריבית הרבעונית מוסיפה מחלקת החשבות, במשך תקופה ארוכה, לתקן באופן ידני, את חישוב הריבית המגיעה לבנקים בעקבות תיקון למפרע של רישומים ("ערכים").

מתברר, שבתכנית הממוכנת המופעלת כעת בחשבות נמחק, לאחר החישוב הראשוני של הריבית, החישוב המביא בחשבון ימי ה"ערך" ("מספרי הריבית") ובשל כך לא ניתן לחשב עדכונים בעקבות שינויים ביתרות אלא בדרך ידנית.

עיקר התיקונים, מבחינה כמותית, מתייחסים לשינויים למפרע בריבית-קנס, שבו מחייב בנק ישראל את הבנקים; תיקונים אלה נעשים פעם אחת בחודש ומתייחסים לתקופה עד שנתיים לפני מועד אישורם. התיקונים מבוצעים בדרך של ביטול הרישום הקודם וזיכוי חשבון הבנק ברישום המתוקן; הביקורת העלתה, שתיקונים אלה מסתכמים, במקרים רבים, בסכומים קטנים, לעתים פחות מ-1,000 ל"י. מתברר, שהסכום המוצע של תיקון ריבית-קנס, שמחלקת האשראי מאשרת היה עד להנהגת השקל 10 ל"י, ומאז 10 שקלים, ואילו הסכום המוצע של תיקון "ערכים" בחשבות הוא קטן אף יותר — 5 ל"י (כיום, חצי שקל). החישובים הידניים המתבצעים במקביל למערכת הממוכנת כוללים גם אגורות. לדעת הביקורת, אין מקום לניהול ידני של חישובים אלה.

בנק ישראל מסר, שהחשבות עוסקת כעת בהכנת תכניות חישוב חדשות המיועדות, בין היתר, לפתור את הבעיה של תיקון ידני של הריבית.

מיגור בעדכון הריבית

עדכון הריבית לרבעון השני של 1980 התעכב, בין היתר בגלל עומס העבודה במחלקת החשבות בסוף שנת המאזן. שלא כרגיל, היו התיקונים בחישוב הריבית, בעלי משקל, והסכום המעודכן היה קטן ב-88 מיליון ל"י מהסכום, שבו זוכו חשבונות הבנקים בבנק ישראל בגין רבעון זה שלושה חודשים קודם לכן, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה.

מיליוני ל"י	מועד הרישום	
1,183	14.10.80	ריבית לפי חישוב ראשוני (1)
1,095	23.1.81	ריבית מעודכנת (2)
(-88)		

(1) כולל רישומים למפרע (לפי "ערך") עד 30.9.80.
 (2) כולל רישומים למפרע (לפי "ערך") עד 19.12.80.

עיקר ההפרש נובע מביטול של חלק מהלוואות הנוילות המיוחדות שבנק ישראל העניק למערכת הבנקאות; הלוואות אלה, הניתנות מאפריל 1979 ומתחדשות מדי חודש, מותנות בשמירה על תקרות אשראי במטבע ישראלי ובמטבע חוץ, שבנק ישראל קבע, ואם מתברר מדו"חות הנוילות, שבנק חרג מהגבלות אלה, מתבטלת ההלוואה כולה או חלקה לפרק הזמן שבו נעשתה החריגה. במקרה זה המדובר בהלוואות בסך 1,000 מיליון ל"י בערך, שבוטלה בגין שתי התקופות 3.7.80 עד 31.7.80 ו-31.7.80 עד 4.9.80, בעיקר לשלושת הבנקים הגדולים. בנק ישראל ערך חישוב נפרד לכל אחת משתי תקופות אלה, אך שתיהן מהוות תקופת חישוב אחת לצורך ביטול ההלוואה וגביית הריבית מהבנקים בגין החריגה (בשיעור 30% בשנה *).

ההלוואה בוטלה לאחר החישוב הראשוני של הריבית לרבעון שהסתיים ב-13.8.80. חישוב זה כלל זיכויים וחייבים למפרע שנרשמו עד 30.9.80, בעוד שביטול ההלוואות לבנקים השונים ("ערך") 3.7.80 ו-31.7.80 נרשם בימים 23.10.80, 2.11.80 ו-1.12.80; לכן, החישוב הראשוני כלל ריבית על הלוואות אלה. לפי חישובי הביקורת הייתה הריבית, שבנק ישראל שילם לבנקים בגין סכומי ההלוואה, שעדיין לא הופחתו מיתרות חשבונות העו"ש שלהם, בסכום כולל של 77 מיליון ל"י בקירוב, לפי שיעורים שנתיים של 60% ו-75%. כמקובל נרשמה ריבית זו כתוספת לנכסים הנוילים של הבנקים בדו"חות הנוילות שלהם לפי "ערך" יום 14.8.80, כלומר, הדו"חות השבועיים מאותו מועד ועד למועד הרישום בפועל (14.10.80) תוקנו. ביום 25.12.80, בעת שזוכו חשבונות הבנקים בריבית רבעונית לרבעון שהסתיים ב-12.11.80, אף זוכו חשבונות הבנקים בריבית דריבית על תוספת זו.

רק במחצית השנייה של חודש ינואר 1981 תוקנה הריבית, וחשבונות הבנקים חוייבו בהפרש שבין הריבית ששולמה להם בעבר לבין הסכום המגיע על פי החישוב המעודכן.

בעקבות ביטול ההלוואה אמנם הוקטנו הנכסים הנוילים של הבנקים, לתקופת הביטול, בגין קרן ההלוואה, אך לא בגין הריבית. על פי הנוהל, ריבית רבעונית מובאת בחשבון לצורך תיקון הנכסים הנוילים פעם אחת בלבד — בחישוב הראשון לאחר תום הרבעון; עדכון ריבית, אם לטובת בנק ישראל ואם לטובת הבנקים, אינו מובא בחשבון לצורך זה. מתברר, שתשלומי הריבית שבהם מדובר הגדילו את הנכסים הנוילים של הבנקים ב-77 מיליון ל"י במשך תקופה של 23 שבועות, מהיום הראשון שלאחר תום הרבעון (14.8.80) עד יום החיוב בפועל (23.1.81).

תשלום ריבית עקב פיגור בעידכון הוראה

במהלך הביקורת, ב-21.10.80, הועלה כי לצורך חישוב הריבית הרבעונית נכללו בטעות כעודפי נוילות סכומים שעליהם חלה חובת נוילות בשיעור של 100%.

המדובר בהפקדה בבנק ישראל, ליום אחד עד שלושה ימים, של סכומים, שהבנקים קיבלו מציבור המשקיעים בארץ כפקדון לרכישת ניירות ערך; חובת ההפקדה בבנקים, המוטלת על הציבור, חובת ההפקדה של כספים אלה בבנק ישראל, המוטלת על הבנקים, נקבעה, בין היתר, מטעמים מוניטאריים. בעוד שבחישוב חובת הנוילות סווגו סכומים אלה, בהתאם להוראות הנוילות, ככספים הטעונים החזקת נכסים נוילים כנגדם בשיעור של 100%, הרי לצורך תשלום הריבית הם סווגו כאילו היו משוחררים מחובת נוילות כל שהיא.

כתוצאה מכך שילם בנק ישראל בעבור הרבעון שהסתיים ב-13.8.80 ריבית בסכום כולל של 95 מיליון ל"י לבנקים, ששימשו חתמים למניות שהונפקו באותם שלושה חודשים. תשלום הריבית

• בנק ישראל חייב את חשבונות הבנקים בגין ההלוואה בריבית בשיעור שנתי של 80% אך חייבים אלה בוטלו בעקבות ביטול ההלוואה.

על ידי בנק ישראל מבוצע בדרך של זיכוי חשבונות הבנקים אצלו, עם סיום חישוב הריבית הרבעונית, לפי "ערך" היום הראשון שלאחר תום הרבעון; במקרה הנדון זוכו חשבונות הבנקים החתומים בריבית בסכום האמור ביום 14.10.80 לפי "ערך" 14.8.80. בעקבות הערת הביקורת מיום 21.10.80 הוציא בנק ישראל כבר ביום 22.10.80 חוזר המתקן את הטעות בדרך החישוב, אך תוקפו של חוזר זה הוא מהתחלת הרבעון השוטף (14.8.80). בנק ישראל לא פעל להחזיר לעצמו את הסכומים, ששילם לבנקים שבוע אחד קודם לכן בגין הרבעון הקודם — שהסתיים ב־13.8.80 — כתוצאה מהחישוב הלא נכון שערך, אם כי על פי הנוהל הוא נוהג אחרי כל רבעון (וכך נהג גם אחרי הרבעון שמדובר בו), לערוך חישוב מעודכן של הריבית לכל אחד משני הרבעונים הקודמים. להלן תיאור ההתפתחויות, שהביאו למצב הדברים האמור.

בשנת 1977 קבעו הבורסה לניירות ערך בתל אביב והרשות לניירות ערך, שיש לחייב את כל הרוצה להזמין ניירות ערך — מניות, או אגרות חוב הניתנות להמרה במניות, המונפקות לציבור — להפקיד מראש, במשך התקופה המוגדרת בחשקף, את תמורת ההזמנה; תקופת ההפקדה ששונתה, מפעם לפעם וממקרה למקרה, לפי הוראות הבורסה, נעה בין יום אחד לשלושה ימים.

על פי הוראות הנוילות חייב בנקיחתם להחזיק נכסים נוילים בשיעור נקוב כנגד כספים המתקבלים אצלו תמורת הזמנת ניירות ערך עד להקצאתם. עד ל־15.2.79 חל על פקדונות אלה שיעור הנוילות, שחל על פקדונות רגילים של הציבור בבנקים. לפי הוראות המפקח על הבנקים היה על הבנקים לדווח עליהם בדו"ח הנוילות שלהם באחד מסעיפי המשנה של הפקדונות הרגילים; על כן לא היה צורך להתייחס אליהם בנפרד בחוזר, שתואר לעיל, על התפלגות יתרות הפקדון של הבנקים לצורך קביעת "מדרגות" הריבית.

החל ב־15.2.79 הועלה שיעור חובת הנוילות בגין פקדונות להזמנת ניירות ערך מ־70% (השיעור שהוטל אז על פקדונות רגילים*) ל־100%; לאחר מכן אף הוחלף הטופס לדיווח על מצב הנוילות, שהבנקים חייבים להגיש בכל שבוע לבנק ישראל, בטופס חדש ובו שורה חדשה — "פקדונות להזמנת ניירות ערך". במקביל היה דרוש להוציא חוזר המגדיר את "מדרגת" הריבית, שבה ייכלל הפקדון להזמנת ניירות ערך, אך באותה עת לא נעשה הדבר. כתוצאה מכך, פקדונות אלה לא נכללו עוד בסכומי "הפקדונות הרגילים" ובחישוב הריבית התייחסו אליהם, למעשה, כאילו לא חלה עליהם חובת נוילות.

הדו"ח הממוכן על חישוב הריבית הרבעונית, שמכינה יחידת הנוילות, מתויק בתיקי הנוילות של הבנקים לשבוע האחרון של הרבעון, שאליו הוא מתייחס. בביקורת שגרתית, שערך משרד מבקר המדינה בדו"חות אלה, ביום 21.10.80, נמצא יחס בלתי סביר בין סכומי הריבית הניכרים, ששולמו לאחד הבנקים הגדולים בגין "עודפי נוילות", לבין גרעונות הנוילות שאליהם נקלע הבנק באותה תקופה. מהשוואת הנתונים על חובת הנוילות, לצורך חישוב הריבית הרבעונית ולצורך חישוב ריבית־הקנס על גרעונות נוילות, התברר, שבחישוב הריבית הרבעונית לא הובאה בחשבון חובת נוילות כל שהיא על פקדונות להזמנת ניירות ערך בסכום גדול.

ממצאי הביקורת הובאו לחשומת לב בנק ישראל על אתר. למחרת היום הוצא חוזר המסווג את חובת הנוילות בגין פקדונות להזמנת ניירות ערך ב"מדרגה" הראשונה, שלגביו שיעור הריבית הוא אפס. לדברי בנק ישראל, נתקבלה החלטה זו על רקע התנאים המיוחדים ששררו באותה תקופה; ההחלטה להכביד בעניין זה נתקבלה נוכח מצב הנוילות של המשק והיקף ההפקדות בגין הזמנת ניירות ערך, שהגיעו לסכומים נכבדים בשל נטיית הציבור להרחיב מאוד את החתמות־היתר.

תוקף החוזר נקבע למפרע מיום 14.8.80 — מועד תחילת הרבעון שלגביו עדיין לא שולמה ריבית. כתוצאה מכך, לא שולמה לבנקים ריבית בסך של כ־70 מיליון ל"י בגין פקדונות להזמנת ניירות ערך לתקופה מ־14.8.80 עד 22.10.80, יום הוצאת החוזר.

עם זאת, החליט בנק ישראל, שלא להחיל החלטה זו בדיעבד לגבי הרבעונים הקודמים, אם כי כמעט כל ההפקדות בתקופה 15.2.79 עד 13.8.80 התייחסו לרבעון שהסתיים ב־13.8.80; בין ההפקדות אחת בסך של 11,939 מיליון ל"י בסוף יולי 1980, שלגביה שילם בנק ישראל לבנק־החתם ריבית, בסך של 74 מיליון ל"י בקירוב, לפי השיעור המירבי של 75% לשנה, שבוע ימים בלבד לפני הוצאת החוזר.

בנק ישראל הסביר, כי הוא פועל במטרה להשפיע על התנהגות הציבור, וכי החלטה למפרע על צעד מסוג זה אין בה כדי להשפיע על הציבור. עוד הסביר, שהיועץ המשפטי שלו מצא, שלא היה מקום לשנות בדיעבד תנאים שהתקיימו במשך כשנה וחצי, ושליפתם נהגו הבנקים.

משרד מבקר המדינה ערך רשימה של סכומי הפקדונות בגין הזמנת ניירות ערך, שעליהם דיווחו הבנקים במסגרת דו"חות הגזילות, מפברואר 1979 עד ליום 14.8.80, וחישב את סכומי הריבית, שבהם זוכו הבנקים בגין הסכומים שזוכרו לעיל. הרשימה מובאת בטבלה להלן המראה את הסכום היומי של הפקדונות ואת הריבית הממוצעת, ששולמה בגינם בשני פרקי זמן — עד הרבעון האחרון שבו מדובר, ובגין אותו רבעון.

הריבית ששולמה בפועל		הפקדונות במיליוני ל"י	מספר ימי ההפקדה	מועד ההפקדה
שיעור (שנתי)	במיליוני ל"י			
בתקופה מ-15.2.79 עד 13.5.80				
0.1	13	165	2	28.5.79
0.05	13	143	1	28.8.79
0.55	20	985	1	16.1.80
0.7		1,293		ס"ה
	17.7	1,459	1	ס"ה משוקלל (1)
ברבעון שהסתיים ב-13.8.80				
6.5	20	2,959	4	4.6.80
2.8	60	575	3	3.7.80
4.2	75	1,020	2	14.7.80
73.6	75	11,939	3	24.7.80
2.1	60	624	2	30.7.80
4.9	73	1,229	2	30.7.80
0.3	60	78	2	4.8.80
0.5	60	157	2	11.8.80
94.9		18,581		ס"ה
	70.2	55,594	1	ס"ה משוקלל (1)

(1) לפי הפקדה של יום אחד.

כפי שניתן לראות בטבלה כמעט כל ההנפקות של ניירות ערך, שעליהן חלה חובת ההפקדה בבנק ישראל בשיעור 100%, הוצאו מחודש יוני 1980 ואילך. מפברואר 1979 עד יוני 1980 הוצאו רק שלוש הנפקות כאלה, שלגביהן הופקד סכום כולל של 1,293 מיליון ל"י ליום אחד או יומיים; בגין פקדונות אלה שילם בנק ישראל לבנקים-החתמים ריבית בשיעור (שנתי) ממוצע של 17.7%, ובסך הכל — 0.7 מיליון ל"י. עד פברואר 1979, כאמור, שילם בנק ישראל לבנקים-החתמים בגין פקדונות מסוג זה שיעורי ריבית, שקבע לבנקים בגין פקדונות רגילים (הכוללים בעיקר פקדונות עו"ש של הציבור בבנקים); בהתחלת 1979 הגיע שיעור זה ל-7.9% בממוצע על אותו חלק מהפקדון (או — 70%) שהיה חייב בנוילות. לו היו ממשיכים לסווג את הפקדון להזמנת ניירות ערך בין הפקדונות הרגילים לצורך חישוב הריבית, היה שיעור הריבית על הסכום החייב בנוילות (100% מהפקדונות) מגיע ל-5.6%.

ברבעון, שהסתיים ב-13.8.80 גדל מאוד היקף ההנפקות שבהן מדובר והסתכם ב-18,581 מיליון ל"י, שבגינן שילם בנק ישראל לבנקים-החתמים סך של 95 מיליון ל"י ריבית לפי שיעור ממוצע של 70% (לשנה). ריבית זו שולמה על סכומים, שהציבור היה חייב להפקיד בבנקים לפי הוראות הבורסה, ללא ריבית, ושהבנקים היו חייבים להפקיד במלואם בבנק ישראל במסגרת הוראות

הנוזלות. תשלום הריבית בשיעורים אלה נבע מחוסר שימת לב של בנק ישראל לצורך לקבוע במפורש, עוד בפברואר 1979, את שיעור הריבית (אם בכלל) שיש לשלם לבנקים בגין פקדונות מסוג זה, לאחר שהם לא נמנו עוד בין הפקדונות הרגילים. לו היה בנק ישראל מחליט באוקטובר 1980, שיש להחיל על פקדונות אלה את התנאים, ששררו לגביהם בעבר כשהם סווגו בין הפקדונות הרגילים, היה שיעור הריבית הממוצעת, שהיה עליו לשלם בגינם מגיע ל-9%*.

לא זו בלבד שבנק ישראל שילם בגין הפקדונות האמורים ריבית בשיעור המירבי, אלא שריבית זו נרשמה כתוספת לנכסים הנוזלים של הבנקים לפי "ערך" של 14.8.80. יוצא, שהפקדונות אמנם הופחתו במלואם מהנכסים הנוזלים של הבנקים בשבוע, שבו נרשמו בדו"חות הנוזלות, אך הריבית שבנק ישראל שילם לבנקים החתמים שימשה להגדלת הנכסים הנוזלים שלהם במשך תקופה של תשעה שבועות, מהיום הראשון שלאחר תום הרבעון (14.8.80) עד יום החיוב בפועל (14.10.80).

דינים וחשבונות כספיים — המאזן ליום 31.12.1980

סיכום המאזן

סיכום המאזן ליום 31.12.80 מגיע לסך של 56.3 מיליארד שקל** לעומת 25.4 מיליארד שקל ב־31.12.79. העלייה בסכום המאזן בסך של 30.9 מיליארד שקל מהווה גידול של 121.6% לעומת המאזן הקודם.

להלן סכומי המאזן של בנק ישראל לטוף השנים 1976—1980 ושיעורי גידולם***:

ממד (הבסיס: 100 = 1976)	הגידול לעומת השנה הקודמת (באחוזים)	סכום המאזן (במיליוני שקלים)	המאזן לטוף שנה
100	49.1	3,639	1976
199.2	99.2	7,249	1977
348.8	75.1	12,693	1978
697.9	100.1	25,417	1979
1,547.7	121.6	56,322	1980

ההתפתחויות העיקריות בשנת 1980

בתחילת השנה היה שער החליפין 3.53 שקלים לדולר ובי-31.12.80 הוא הגיע ל-7.55 שקלים לדולר. במשך השנה עלה שער הדולר ב-113.5% לעומת עליית מדד של 132.9%. החוב הכולל של הממשלה לבנק הגיע לסך 5,459 מיליוני שקל (4,209 מיליוני שקל)**** והוא גדל ב-1,250 מיליוני שקל; מזה החוב ארוך המועד 4,300 מיליוני שקל (2,667 מיליוני שקל) והוא גדל ב-1,633 מיליוני שקל (54 מיליוני שקל), דבר שנבע מהמקדמה ארוכת מועד שנתנה לממשלה בסוף מארס 1980 ומשערוך מקדמה בדולרים בסך של 33 מיליון דולר שנתנה, בשנת 1977 בקשר להקמת הקרו הדרו־לאומית ישראל—ארה"ב למחקר ופיתוח תעשייתי.

המקדמות הארעיות של הממשלה הגיעו לסך של 1,159 מיליוני שקל (1,542 מיליוני שקל), ירידה של 383 מיליוני שקל (עלייה של 1,126 מיליוני שקל). ירידה זו נובעת בעיקרה מהעברת רווחי הבנק לממשלה בסך 3,091 מיליוני שקל ומזקיפת הפקדות יבוא בסך 317 מיליוני שקל לזכות חשבון זה.

* על 100% מהפקדון; על אותו חלק מהפקדונות הרגילים שעליו חלה חובת הנוזלות אז — 55% — הגיע שיעור הריבית הממוצע שבנק ישראל שילם ל-16.4%.

** החל מ-1.10.80 החל הרישום בספרי הבנק בשקל במקום חלירה והנתונים של השנים הקודמות שונו בהתאם.

*** המספרים בפרק זה מעוגלים למיליונים, והאחוזים לעשירית האחוז.

**** המספרים בסוגריים מתייחסים לאותם הנתונים ל-31.12.79.

הנוזלות. תשלום הריבית בשיעורים אלה נבע מחוסר שימת לב של בנק ישראל לצורך לקבוע במפורש, עוד בפברואר 1979, את שיעור הריבית (אם בכלל) שיש לשלם לבנקים בגין פקדונות מסוג זה, לאחר שהם לא נמנו עוד בין הפקדונות הרגילים. לו היה בנק ישראל מחליט באוקטובר 1980, שיש להחיל על פקדונות אלה את התנאים, ששררו לגביהם בעבר כשהם סווגו בין הפקדונות הרגילים, היה שיעור הריבית הממוצעת, שהיה עליו לשלם בגינם מגיע ל-9%*.

לא זו בלבד שבנק ישראל שילם בגין הפקדונות האמורים ריבית בשיעור המירבי, אלא שריבית זו נרשמה כתוספת לנכסים הנוזלים של הבנקים לפי "ערך" של 14.8.80. יוצא, שהפקדונות אמנם הופחתו במלואם מהנכסים הנוזלים של הבנקים בשבוע, שבו נרשמו בדו"חות הנוזלות, אך הריבית שבנק ישראל שילם לבנקים החתמים שימשה להגדלת הנכסים הנוזלים שלהם במשך תקופה של תשעה שבועות, מהיום הראשון שלאחר תום הרבעון (14.8.80) עד יום החיוב בפועל (14.10.80).

דינים וחשבונות כספיים — המאזן ליום 31.12.1980

סיכום המאזן

סיכום המאזן ליום 31.12.80 מגיע לסך של 56.3 מיליארד שקל** לעומת 25.4 מיליארד שקל ב־31.12.79. העלייה בסכום המאזן בסך של 30.9 מיליארד שקל מהווה גידול של 121.6% לעומת המאזן הקודם.

להלן סכומי המאזן של בנק ישראל לטוף השנים 1976—1980 ושיעורי גידולם***:

ממד (הבסיס: 100 = 1976)	הגידול לעומת השנה הקודמת (באחוזים)	סכום המאזן (במיליוני שקלים)	המאזן לטוף שנה
100	49.1	3,639	1976
199.2	99.2	7,249	1977
348.8	75.1	12,693	1978
697.9	100.1	25,417	1979
1,547.7	121.6	56,322	1980

ההתפתחויות העיקריות בשנת 1980

בתחילת השנה היה שער החליפין 3.53 שקלים לדולר ובי-31.12.80 הוא הגיע ל-7.55 שקלים לדולר. במשך השנה עלה שער הדולר ב-113.5% לעומת עליית מדד של 132.9%. החוב הכולל של הממשלה לבנק הגיע לסך 5,459 מיליוני שקל (4,209 מיליוני שקל)**** והוא גדל ב-1,250 מיליוני שקל; מזה החוב ארוך המועד 4,300 מיליוני שקל (2,667 מיליוני שקל) והוא גדל ב-1,633 מיליוני שקל (54 מיליוני שקל), דבר שנבע מהמקדמה ארוכת מועד שנתנה לממשלה בסוף מארס 1980 ומשערוך מקדמה בדולרים בסך של 33 מיליון דולר שנתנה, בשנת 1977 בקשר להקמת הקרו הדרו-לאומית ישראל-ארה"ב למחקר ופיתוח תעשייתי.

המקדמות הארעיות של הממשלה הגיעו לסך של 1,159 מיליוני שקל (1,542 מיליוני שקל), ירידה של 383 מיליוני שקל (עלייה של 1,126 מיליוני שקל). ירידה זו נובעת בעיקרה מהעברת רווחי הבנק לממשלה בסך 3,091 מיליוני שקל ומזקיפת הפקדות יבוא בסך 317 מיליוני שקל לזכות חשבון זה.

* על 100% מהפקדון; על אותו חלק מהפקדונות הרגילים שעליו חלה חובת הנוזלות אז — 55% — הגיע שיעור הריבית הממוצע שבנק ישראל שילם ל-16.4%.

** החל מ-1.10.80 החל הרישום בספרי הבנק בשקל במקום חלירה והנתונים של השנים הקודמות שונו בהתאם.

*** המספרים בפרק זה מעוגלים למיליונים, והאחוזים לעשירית האחוז.

**** המספרים בסוגריים מתייחסים לאותם הנתונים ל-31.12.79.

מאזן ליום 31 בדצמבר 1980 בהשוואה למאזן ליום 31.12.79 (במיליוני שקלים)

1979 בדצמבר 31	1980 בדצמבר 31		1979 בדצמבר 31	1980 בדצמבר 31	
		התחייבויות			נכסים
1,376	2,537	התחייבויות כלפי חוץ לארץ			תביעות כלפי חוץ לארץ
299	823	שטרי כסף ומעות במחזור			זהב, מטבע חוץ וניירות ערך
		זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו	11,031	25,618	במטבע חוץ
		התחייבויות כלפי חוץ לארץ	134	676	נכסים אחרים במטבע חוץ
337	698	התחייבויות לקרן המטבע הבינלאומית	11,165	26,294	
89	130	התחייבויות אחרות			
426	828				אשראי לממשלה
		פיקדונות מטבע חוץ של הממשלה ושל המוסדות הלאומיים	2,667	4,300	חוב ארוך מועד
1,040	2,334	פיקדונות מטבע חוץ של מוסדות בנקאיים בישראל	1,542	1,159	מקדמות ארעיות
		כנגד פיקדונות תושב - פיצויים	4,209	5,459	
10,025	19,635	כנגד פיקדונות תושב - אחרים	6,589	16,213	הלוואות ושטרות
7,538	18,062	כנגד פיקדונות לא-תושב	1,400	3,070	במטבע חוץ
1,898	4,591		7,989	19,283	במטבע מקומי
19,461	42,288				
		פיקדונות של מוסדות בנקאיים וכספיים בישראל	949	2,000	ניירות ערך
200	405	פיקדונות אחרים	529	1,924	סחירים
1,211	4,100	חשבונות אחרים	1,478	3,924	בלתי סחירים
500	1,000	חון הבנק וקרן שמורה	576	1,362	חשבונות אחרים
25,417	56,322		25,417	56,322	

חשבון הכנסות והוצאות לשנה שנסתיימה ביום 31.12.1980 בהשוואה לחשבון הכנסות והוצאות לשנה שנסתיימה ב-31.12.1979 (במיליוני שקלים)

1979	1980	הכנסות (1)	1979	1980	הוצאות (1)
6,360	15,187	הכנסות מהשקעות במט"ח	10,961	26,942	ריבית, הפרשי שערים והפרשי פיצוח
2,461	4,442	ריבית מהממשלה			הדפסות והנפקה של שטרי כסף
3,197	10,128	ריבית מהבנקים	38	59	וטביעת מטבעות
		ריבית על הלוואות הציבור	77	157	מינהלה וכלליות
187	381	במט"ח מבנקים מקומיים ומחוץ לארץ	11,076	27,158	ס"ה הוצאות
	476	הכנסות מניירות ערך	1,466	3,591	רווח נטו
146	330	בניכוי הכנסה שעליה חל עיקרון זהות העיתוי (2)	12,542	30,749	
		ריבית ממוסדות בנקאיים בנין חריגות מהוראות הנוילות			ייעוד הרווחים
67	66	ריבית מהלוואות נזילות למוסדות בנקאיים	498	500	העברה לקרן השמורה
104	110	הכנסות אחרות	968	3,091	העברה לממשלה
20	95		1,466	3,591	
12,542	30,749	ס"ה הכנסות			
1,466	3,591	רווח נטו			

(1) הכנסות והוצאות כוללות הפרשי שערים ופרשי פיצוח הנובעים מהתאמת הנכסים והתחייבויות במט"ח או צמודים לו, על פי שינויי השערים של מטבעות חוץ ביחס לשקל.

(2) ההכנסות מהממשלה נרשמות על בסיס הצבירות, אולם נכללות ברווח הנקי של הבנק על בסיס עקרון זהות העיתוי, דהיינו הבנק כולל ברווח הנקי שלו סכומים הנובעים מחיוב הממשלה רק כאשר הם מתוקצבים ומשולמים בשנת התקציב המסתיימת ב-31 במאוס שלאחר שנת העסקים של הבנק.

הפקדות היבוא הונהגו בנובמבר 1979 בשיעור של 10% לתקופה של שנים עשר חדשים. חובת ההפקדה בוטלה בנובמבר 1980. במאזן ל-31.12.79 נכללו הפקדות אלה בגלל סכומן הקטן (כ-14 אלף שקל) בסעיף חשבונות אחרים שבצד ההתחייבויות.

ב-1980 הסתכמו תביעות בנק ישראל כלפי חו"ל במטבע חוץ (להלו – מט"ח) ב-3,484 מיליוני דולר (3,158 מיליוני דולר) וסך כל ההתחייבויות לחוץ לארץ במט"ח הסתכמו ב-826 מיליון דולר (743 מיליון דולר). עודף התביעות על ההתחייבויות במט"ח של הבנק – למעט תביעות והתחייבויות של גורמים בישראל – היה כ-2,657 מיליון דולר (כ-2,415 מיליון דולר), עלייה של כ-242 מיליון דולר (כ-62 מיליון דולר). ב-1980 עלו יתרות מט"ח נטו ב-210 מיליון דולר (328 מיליון דולר) והן הסתכמו ב-2,780 מיליון דולר (2,570 מיליון דולר ב-1979). במאזן ההצמדה של הבנק המתייחס לכלל הנכסים וההתחייבויות של הבנק במט"ח, לרבות נכסים והתחייבויות צמודות למט"ח של גורמים בתוך המדינה, חל השנה שיפור: עודף ההתחייבויות על הנכסים הגיע השנה ל-159 מיליון שקלים לעומת 1,104 מיליון שקלים בשנת 1979. ירידה בסך של 944 מיליון שקל.

פקדונות הבנקים במט"ח בבנק ישראל היו בסוף שנת 1980 5,603 מיליון דולר (5,505 מיליון דולר) וחלה בהם עלייה של 98 מיליון דולר (697 מיליון דולר).

יתרת האשראי שנתן בנק ישראל במט"ח גדלה ב-284 מיליון דולר והסתכמה ב-2,148 מיליון דולר (1,864 מיליון דולר). יתרת האשראי בשקלים גדלה ב-1,670 מיליון שקל (827 מיליון שקל) והסתכמה ב-3,070 מיליון שקל (1,400 מיליון שקל). הבנק המשיך באישור הממשלה בהקפאת האשראי החפשי בשקלים ובמט"ח על כל סוגיו, למעט האשראי המוכון לסוגיו והאשראי במסגרת הלוואות מפקדונות שאושרו למתן הלוואות.

בסעיפי ההתחייבויות של הבנק בשקלים חלה עלייה מהירה יחסית בהשוואה לעלייה מתונה בסעיפי ההתחייבויות של הבנק במט"ח. בסעיף "שטרי כסף ומעות במחזור" חלה עלייה של 1,161 מיליון שקל (402 מיליון שקל), עלייה של כ-84.4%, והם הסתכמו ב-2,537 מיליוני שקל (1,376 מיליוני שקל). ביתרת הפקדונות של המוסדות הבנקאיים והכספיים בישראל בשקלים חלה עלייה של 1,103 מיליון שקל (ירידה של 168 מיליון שקל) והם הסתכמו ב-2,007 מיליוני שקל (904 מיליוני שקל). עלייה זו משקפת בעיקר את נטית הציבור להחזיק, לפי הסבירי הבנק, סכומי כסף גדולים יותר בגלל רמת האינפלציה ובגלל התרחבות ניכרת שחלה בפעולות הציבור בבורסה לניירות ערך.

בדצמבר 1980 הורה שר האוצר – על פי סמכות שהוקנתה לו, בחיקוק מס' 11 משנת 1978 של חוק בנק ישראל – לפי המלצת נגיד בנק ישראל ובאישור ועדת הכספים של הכנסת, על הגדלת הון הבנק מסכום של 100 מיליון שקל לסכום של 200 מיליון שקל. באותו מועד, הורה נגיד בנק ישראל באישור שר האוצר, על הגדלת הקרן השמורה של הבנק מסכום של 400 מיליון שקל לסכום של 800 מיליון שקל. הרווח נטו של הבנק הגיע לסך של 3,591 מיליון שקל לעומת 1,466 מיליון שקל בשנת 1979. בעקבות הגדלת הון הבנק והקרן השמורה ב-500 מיליון שקל, יועברו לממשלה רווחי הבנק בסך 3,091 מיליון שקל (968 מיליון שקל).

נכסים

חשבונות הממשלה

יתרת האשראי לממשלה הסתכמה ב-31.12.80 ב-5,459 מיליוני שקל לעומת 4,209 מיליוני שקל (עלייה של 1,250 מיליוני שקל – 29.6%).

יתרת החוב ארוך המועד הסתכמה ב-4,300 מיליוני שקל (2,667 מיליוני שקל) והיא כוללת בעיקר חוב בסך של 4,000 מיליוני שקל הצמודים לסל מטבעות הנושא ריבית בלתי צמודה בשיעור של 5% לשנה והעומד לפרעון בשנים 1983–2002 (ב-31.12.79 2,500 מיליון שקל). כן כולל החוב סכום של 249 מיליון שקלים שהם מקדמה בדולרים (33 מיליון דולר) שנתנו בשנת 1977 לקרן המדע הדר-לאומית ישראל ארה"ב; וסכום של 50 מיליון שקל מקדמה בלירות לאותה קרן.

המקדמות הארעיות הסתכמו ב-1,159 מיליוני שקל (1,542 מיליוני שקל). הירידה בסך 383 מיליוני שקל נובעת בין היתר, מהעברת רווחי הבנק לממשלה בסך של כ-3,091 מיליוני שקל ומזקיפת הפקדות יבואנים בסך של 317 מיליוני שקל לזכות חשבון המקדמה. יתרת פקדונות הממשלה

המוסדות הלאומיים במט"ח הסתכמה ב־309 מיליון דולר (294 מיליון דולר) ומקורה בעיקר בהפקדות מט"ח של גופים עסקיים ממשלתיים.

חשבונות מטבע חוץ

להלן טבלה המראה, על פי נתוני בנק ישראל, את ריכוז החשבונות במט"ח, למעט תביעות והתחייבויות של גורמים בישראל.

31.12.79 (במיליוני \$)	31.12.80 (במיליוני \$)	31.12.79 במיליוני שקל (3.53 שקל ל-\$)	31.12.80 במיליוני שקל (7.55 שקל ל-\$)	
3,120	3,394	11,029	25,618	זהב, מט"ח וניירות ערך במט"ח
38	90	134	676	נכסים אחרים במט"ח
<u>3,158</u>	<u>3,484</u>	<u>11,163</u>	<u>26,294</u>	ס"ה תביעות כלפי חו"ל
				— עלייה בסך 15,131 מיליוני שקל
				— עלייה בסך 326 מיליוני דולרים
התחייבויות				
85	109	299	823	זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו
14	5	46	40	פקדונות מט"ח של בנקים מחו"ל
95	93	337	698	התחייבויות לקרן המטבע הבינ"ל
12	12	43	90	התחייבויות אחרות
537	608	1,898	4,591	פקדונות חרשי חוץ
<u>743</u>	<u>827</u>	<u>2,623</u>	<u>6,242</u>	ס"ה התחייבויות לחו"ל
				— עלייה בסך 3,619 מיליוני שקל
				— עלייה בסך 84 מיליוני דולרים
2,415	2,657	8,540	20,052	עודף נכסי הנגק על התחייבויותיו
				— עלייה בסך 11,512 מיליון שקל
				— עלייה בסך 242 מיליון דולרים

הנכסים המוגדרים כיתרות מט"ח בבנק ישראל הסתכמו ב־31.12.80 ב־2,780 מיליון דולרים (2,570 מיליון דולרים), גידול של 210 מיליון דולרים (328 מיליון דולרים). עלייה זו שחלה ביתרות מט"ח, משקפת לדברי הבנק את ההשפעות המנוגדות שהיו למיגור הפרטי ולמיגור הציבורי על יתרות המט"ח. המיגור הפרטי גרם להורדת היתרות. נטו בכ־870 מיליון דולרים, בעוד המיגור הציבורי תרם לגידול היתרות בכ־1,100 מיליון דולרים. מזה העבירו הממשלה והסוכנות כ־900 מיליון דולר וכ־210 מיליון דולר מריבית והפרשי שיערים על השקעת היתרות במט"ח.

להלן טבלה המראה את כלל הנכסים וההתחייבויות של הבנק במט"ח או בצמודים למט"ח. בצד הנכסים נוספו לאלה המובאים בטבלה הקודמת, הלוואות ושטרות שנוכו במט"ח וחוב הממשלה המבוסא בשקלים צמודים למט"ח; בצד ההתחייבויות הוספו פקדונות במט"ח של הבנקים בישראל, הממשלה והמוסדות הלאומיים.

כלל הנכסים וההתחייבויות במט"ח (במיליוני שקל)

31.12.79	31.12.80	
		נכסים
11,029	25,618	זהב, מט"ח וניירות ערך במט"ח
134	676	נכסים אחרים במט"ח
6,589	16,213	הלוואות ושטרות במט"ח
2,616	4,249	חוב ארוך מועד של הממשלה
38	66	חייבים שונים במט"ח
393	989	ריבית והכנסות לקבל במט"ח
2	—	עסקות עתידיות במט"ח (נטו)
20,801	47,809	ס"ה

— עלייה בסך 27,008 מיליון שקל

התחייבויות

299	823	זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו
46	40	פקדונות במט"ח של בנקים מחוץ לישראל
337	698	התחייבויות נטו לקרן המטבע הבינ"ל
43	90	התחייבויות אחרות
		פקדונות במט"ח של הממשלה ושל
1,040	2,334	המוסדות הלאומיים
		פקדונות במט"ח של המוסדות הבנקאיים
19,461	42,288	בישראל
149	344	זכאים שונים במט"ח
530	1,351	ריבית והוצאות לשלם במט"ח
21,905	47,968	ס"ה

— עלייה בסך 26,063 מיליון שקל

1,104	159	עודף התחייבויות הבנק על נכסיו
		עודף ההתחייבויות על הנכסים צומצם
		ב-944 מיליון שקל

השיפור במאזן ההצמדה של הבנק נובע לפי נתוני הבנק מהגידול שחל בנכסי הבנק במט"ח בשיעור של כ-7.6% בעוד סך ההתחייבויות במט"ח עלו השנה בכ-2.6%. במונחי דולרים עודף התחייבויות הבנק על נכסיו במט"ח היה כ-22 מיליון דולר (313 מיליון דולר), ירידה של כ-291 מיליון דולר.

הלוואות ושטרות

סעיף זה כולל את האשראי הניתן על ידי הבנק למגזרים שונים במשק באמצעות מוסדות בנקאיים. אשראי זה ניתן על ידי נכיון משנה של שטרות, ובדרך של הלוואות.

הלוואות ושטרות שנוכו במטבע חוץ — 16,213 מיליון שקל.

בסעיף זה חלה עלייה של כ-9,624 מיליון שקל שהם כ-146%. במונחים של דולר, הייתה עלייה של כ-284 מיליוני דולר, שהם כ-15%. יתרת הסעיף לסוף השנה היא 2,148 מיליון דולר (1,864 מיליון דולר) לפי החלוקה הבאה:

1,141 מיליון דולרים (935 מיליון דולרים)	קרן מימון יהלומים
605 מיליון דולרים (593 מיליון דולרים)	קרן מימון משלוחי יצוא
364 מיליון דולרים (315 מיליון דולרים)	קרן יבוא לשם יצוא
37 מיליון דולרים (21 מיליון דולרים)	נכיונות שטרות אחרים במט"ח
1 מיליון דולר (-)	קרן הסבה ליצוא

עיקר הגידול באשראי במטבע חוץ, 206 מיליון דולר היה בקרן למימון יצוא יהלומים, זאת למרות ההקטנה בהיקף פעולות הענף במשך השנה האחרונה. הדבר מוסבר בכך שבאשראי זה גלומה סובסידיה, באמצעות הריבית בהשוואה לעלייה בשער הריבית של הדולר. לפי נתוני בנק ישראל גידול זה באשראי נוצל להגדלת מימון עליית ערך המלאי. בקרן מימון משלוחי יצוא הייתה השנה עלייה קטנה של כ-12 מיליון דולר לעומת עלייה של 207 מיליון דולרים בשנת 1979.

לפי נתוני הבנק היה סך הגידול באשראי במט"ח נמוך במקצת משיעור הגידול ביצוא במונחי דולרים.

בהתאם להחלטת בנק ישראל מספטמבר 1979 על מעבר הדרגתי לשיטת ריבית המבוססת על 60% משיעור הריבית הבינבנקאית בחו"ל, הועלתה הריבית בקרן מימון משלוחי יצוא ובקרן יבוא לשם יצוא ל-7% בין ינואר 1980 למארס 1980 והחל מ-1.4.80 היא נקבעה ל-60% משיעור הריבית הבינבנקאית. בקרן מימון יהלומים הועלתה הריבית ל-70% מהריבית הבינבנקאית.

אשראי בשקלים — 3,070 מיליון שקל

סעיף זה מורכב מסכומי שטרות — 2,801 מיליון שקל (1,046 מיליון שקל); הסכום הלוואות 261 מיליון שקל (353 מיליון שקל); והלוואות שונות 8.1 מיליון שקל (0.7 מיליון שקל); בס"ה האשראי בשקלים חלה עלייה בסך 1,670 מיליון שקל (827 מיליון שקל), הנובעת מעלייה בסך 1,755 מיליון שקל בנקיון שטרות הנקובים בשקלים, מתוספת של כ-8 מיליון שקל בהלוואות שונות, ומיירדה בסך של כ-92 מיליון שקל בהסכמי הלוואות.

במשך השנה הוקמו שתי קרנות אשראי חדשות בשקלים. קרן קונברסיה לחקלאות שנועדה לאפשר לחקלאים להמיר אשראי קצר מועד באשראי לתקופות ארוכות יותר. האשראי מקרן זו ניתן כשהוא צמוד למדד המתירים ב-70%; יתרת קרן זו הגיעה בסוף השנה לכ-150 מיליון שקל; כן הוקמה קרן הסבה לייצוא שיתרתה בסוף השנה עמדה על כ-6 מיליון שקל והמיועדת למתן הלוואות ליצרנים המסבים את ייצורם מהשוק המקומי לייצוא. יתרת הלוואה שנתן בנק ישראל לבנקים המסחריים במאי 1979 נוכח גרעונות הנזילות הניכרים שלהם ירדה בכ-81 מיליון שקל והגיעה בסוף השנה לכ-253 מיליון שקל (334 מיליון שקל). מתן הלוואה המשיך להיות מותנה בריסון קצב הגידול של האשראי החופשי בשקלים ובמט"ח על ידי הבנקים.

ניירות ערך — 3,924 מיליון שקל

ערכו המשוערך של תיק ניירות הערך שבידי בנק ישראל גדל ב-1980 ב-2,446 מיליון שקל (967 מיליון שקל), והסתכם בסוף השנה ב-3,924 מיליון שקל (1,478 מיליון שקל). מזה 2,000 מיליון שקל (949 מיליון שקל) ניירות ערך סחירים, שהוצגו במאזן לפי השווי המתואם (שווי נקוב בתוספת ריבית והפרשי הצמדה שנצברו) או שווי השוק, הנמוך שבהם — לגבי כל סוג נייר ערך בנפרד; ו-1,924 מיליון שקל (529 מיליון שקל) ניירות ערך בלתי סחירים, שהוצגו במאזן לפי השווי המתואם שלהם.

תיק ניירות הערך, הבלתי סחירים מורכב ברובו ממלוות מעסיקים בלתי סחירים שנרכשו ממפעלים במסגרת הסדרים שנכבדו על ידי הבנק כתחליף לאשראי מכוון וכן מאג"ח שנרכשו מהבנקים מחוץ לבורסה שהונפקו במקור לתכניות הסכון. בניכוי הפרשי שערך, גדל תיק זה בכ-450 מיליון שקל ברובו כתוצאה מרכישת מלוות מעסיקים.

התחייבויות

שטרי כסף ומעות במחזור — 2,537 מיליון שקל

בפברואר 1980 הוכרו על השקל כיהירות המטבע במקומה של הלירה הישראלית, והוכנסו למחזור שטרי כסף ומעות הנקובים בשקלים (לפי שער חליפין של 1 שקל = 10 ל"י). ובאגורות חדשות כחלק המאה של השקל. הלירה המשיכה לשמש הליך חוקי, ובוטלו רק המטבעות בני 1, 5 ו-25 אגורות. בסוף השנה היה חלקם של השטרות הנקובים בשקלים למעלה מ-90% מכלל המזומנים שבמחזור, בעוד חלקם של המטבעות הנקובים באגורות חדשות היה 52% מסך כל המטבעות שבמחזור.

להלן טבלה המראה את הסכומים של שטרי הכסף והמעות שבמחזור בסוף כל אחת מהשנים 1976—1980:

סוף-השנה	הסכום במחזור (במיליוני שקל)	העלייה במשך השנה (ב-%)
1976	507	21.6
1977	686	35.2
1978	975	42.1
1979	1,376	41.2
1980	2,537	84.4

לפי נתוני הבנק העלייה במוזמנים אינה תואמת את הגידול המהיר שחל בקצב עליית המחירים ב-1980 (כ-133%), ואף לא את הגידול בסך אמצעי התשלום במשך השנה לפי נתונים ארעיים ב-96%. חלקם של המוזמנים בסך אמצעי התשלום ירד מרמה של 34% והגיע בסוף השנה לכ-31%.

במחצית דצמבר 1980 הכניס הבנק למחזור שטר כסף חדש בן 100 שקל (ז'בוטינסקי). חלקו של שטר זה בסך ערך שטרי הכסף שבמחזור הגיע לכ-14% תוך שבועיים. משקלם של שטרי הכסף שבמחזור בערכים גבוהים (100 ו-50 שקל) עלה לכ-85%, לעומת 71% בסוף 1979 ו-53% ב-1978. תופעה זו משקפת לדעת הבנק את האצת קצב האינפלציה במשך.

זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו — 823 מיליון שקל

בסעיף זה חלה עלייה של 524 מיליון שקל (193 מיליון שקל) הנובעת משינוי שער החליפין של השקל ומהקצאת 21 מיליון זכויות משיכה מיוחדות על ידי קרן המטבע הבינלאומית.

ב-1979 היקצתה קרן המטבע הבינלאומית למדינת ישראל 64 מיליון זכויות משיכה מיוחדות, שחולקו לשלוש מנות שנתיות שוות. הראשונה בהן התקבלה ב-1979 והשנייה השנה.

במונחי "זכויות משיכה מיוחדות (SDR)", שבהן מנוהל הסעיף, הסתכמה היתרה ב-85 מיליון SDR לעומת 64 מיליון SDR בסוף 1979. זכויות משיכה מיוחדות מתורגמות לשקלים על בסיס שער ה-SDR ביחס לדולר של ארצות הברית, דהיינו 9.6343 שקל ל-SDR ב-31.12.1980 (4.6601 שקל ל-SDR).

התחייבויות כלפי חוץ לארץ — 828 מיליון שקל

בסעיף זה חל גידול של 402 מיליון שקל הנובע בעיקר משינוי בשער החליפין של המטבע הישראלי. במונחי דולרים, חלה ירידה ב-11 מיליון דולרים (עלייה ב-3 מיליון דולרים). הסעיף "התחייבויות לקרן המטבע הבינלאומית" משקף את כלל ההתחייבויות נטו של הבנק לקרן במסגרת המכסה ובמסגרת המימון המפצה המיוחד. בשנת המאזן הועלתה מכסתה של מדינת ישראל בקרן ל-308 מיליון זכויות משיכה מיוחדות. במסגרת הגדלת המכסות השביעית בקרן המטבע הבינלאומית. בשנת המאזן עלתה המכסה בקרן על ההתחייבות במסגרת מכסה זו בסך של 247 מיליון שקל (147 מיליון שקל) ולכן נכלל סכום זה בסעיף "זהב, מט"ח וניירות ערך במט"ח" שבצד הנכסים. הסעיף כולל גם התחייבות למוסדות כספיים בין-לאומיים בסך 90 מיליון שקל (43 מיליון שקל) ופקדונות של בנקים מחוץ לישראל בסך 40 מיליון שקל (46 מיליון שקל).

פקדונות מט"ח של מוסדות בנקאיים בישראל — 42,288 מיליון שקל

סך כל הפקדונות במט"ח של מוסדות בנקאיים בבנק ישראל גדלו ב-22,827 מיליון שקל (10,319 מיליון שקל), המהווה עלייה של 117.3% לעומת השנה הקודמת (כ-112%).

במונחי דולרים מסתכמים הפקדונות ב-5,603 מיליון דולרים (5,505 מיליון דולרים) דהיינו עלייה ב-98 מיליון דולרים שהם כ-1.8% בלבד לעומת עלייה של 14.5% בשנת 1979 ו-51% ב-1978.

א. פקדונות הבנקים כנגד פקדונות תושב — פיצויים — 19,635 מיליון שקל. בסעיף זה חלה ירידה של 234 מיליון דולרים (עלייה של 199 מיליון דולרים), דהיינו ירידה של כ-8%, והוא הסתכם ב-2,602 מיליון דולרים (2,836 מיליון דולרים). פקדון תושב—פיצויים (פת"מ—פיצויים, לשעבר: פו"ק ותמ"מ) רשאי להחזיק רק מי שהריבית על פקדונו פטורה ממס הכנסה. מגמת הירידה מוסברת בהעברה של כ-65 מיליון דולרים מפקדונות פת"מ—פיצויים לפקדונות תושב רגיל (פת"מ) בין היתר בשל היחלשות המרק הגרמני ביחס לדולר.

ב. פקדונות הבנקים כנגד פקדונות תושב — אחרים (פת"מ) — 18,062 מיליון שקל. בפקדונות פת"מ חלה עלייה של כ-261 מיליון דולרים (כ-390 מיליון דולרים) שהם כ-12% והסתכמו ב-2,393 מיליון דולרים. מזה יש ליחס 65 מיליון דולרים להעברה הנזכרת מחשבונות פיצויים. העלייה המתונה בסעיף זה מוסברת, לדעת הבנק, בנטיית הציבור למעט בהחזקת חלק מספדו בפקדונות מט"ח ולעבור לסוגי השקעה בנכסים אחרים, מאחר ושינוי שער החליפין של מטבעות החוץ השונים לא הדביק בשנת 1980 את השינוי במדד המחירים לצרכן.

ג. פקדונות הבנקים כנגד פקדונות תושבי חוץ — 4,591 מיליון שקל. פקדונות אלה הסתכמו ב-608 מיליון דולרים לעומת 537 מיליון דולרים בסוף 1979, עלייה בשיעור של כ-13% (ב-1979 — כ-25%).

פקדונות של מוסדות בנקאיים וכספיים בישראל במטבע ישראלי — 2,007 מיליון שקל

בסעיף זה חלה עלייה של 1,103 מיליון שקל, המהווה עלייה בשיעור 122% לעומת ירידה של כ-16% בשנת 1979. העלייה משקפת את הגידול בפקדונות הציבור בבנקים במטבע ישראלי, הן בעו"ש והן בתעודות פקדון סחירות. השינוי במגמה משקף, לדעת הבנק, את הציפיות להתייצבות בקצב האינפלציה, וקשור ככל הנראה גם להתרחבות הניכרת של מעורבות הציבור בפעילות הבורסה לניירות ערך, דבר שחייב החזקת סכומי כסף גדולים נזילים בחשבונותיו.

גרעון הנזילות של הבנקים הסתכם בסוף השנה בכ-800 מיליון שקל (237 מיליון שקל). ההלוואה שהעמיד בנק ישראל לרשות הבנקים לניסוי גרעונות הנזילות הגיעה בסוף השנה ל-253 מיליון שקל (335 מיליון שקל).

פקדונות אחרים — 405 מיליון שקל

בסעיף זה חלה עלייה של כ-205 מיליון שקל (70 מיליון שקל). היתרה כוללת בעיקר פקדון של הקרן הדו-לאומית למדע ארה"ב—ישראל במט"ח וכן פקדון של הקרן הדו-לאומית למחקר ולפיתוח תעשיית ארה"ב—ישראל בשקלים. עוד כוללת היתרה בסעיף זה פקדונות שונים. במט"ח, בעיקר של האפוסטרופוס הכללי.

חשבונות אחרים

צד הנכסים — 1,362 מיליון שקל

בסעיף זה חלה עלייה של כ-784 מיליון שקל (355 מיליון שקל), והיא נובעת בעיקר מעלייה שחלה בריבית והכנסה לקבל. מרכיבים נוספים הם: השתתפות במוסדות כספיים ובינלאומיים ונכסי הבנק במקרקעין ובציוד, לפי העלות בניכוי פחת שנצבר*.

* עד לשנת 1977 נוקפו השקעות בבניינים ובציוד להוצאות בעת הביצוע.

בסעיף זה חלה עלייה של 2,889 מיליון שקל (812 מיליון שקל). מרכיביו העיקריים של הסעיף הם: הפרשים מתיאום נ"ע שלא מומשו; שחל עליהם עקרון זהות העיתוי * ריבית והוצאות לשלם; עתודה לפנסיה ופיצויי פרישה לעובדים**.

דו"ח הכנסות והוצאות לשנת 1980 ***

1. לפי דו"ח הכנסות והוצאות, הסתכם הרווח הנקי של הבנק ב-3,591 מיליון שקל, לעומת 1,466 מיליון שקל ב-1979, והוא כולל סכום של 2,434 מיליון שקל כהכנסה מהפרשי שיערים ופיחות (ב-1979: 1,106 מיליון שקל).

בשנת 1980 הועברו לקרן השמורה 400 מיליון שקל מהרווחים, והון הבנק הוגדל ב-100 מיליון שקל. הון הבנק עומד ביום המאזן על 200 מיליון שקל והקרן השמורה על 800 מיליון שקל (ב-1979: 31:12). 100 מיליון שקל ו-400 מיליון שקל, בהתאמה). יתרת הרווח בסכום של 3,091 מיליון שקל הועברה לממשלה.

2. הכנסות הבנק הסתכמו ב-30,749 מיליון שקל לעומת 12,542 מיליון שקל ב-31.12.79 (עלייה בסך 18,207 מיליון שקל). ההכנסות מהשקעות בחו"ל הסתכמו ב-15,187 מיליון שקל, עלייה של 8,827 מיליון שקל לעומת השנה הקודמת. בהכנסות מהלוואות משטרות חלה עלייה של כ-6,931 מיליון שקל והן הסתכמו ל-10,128 מיליון שקל. בהכנסות מהממשלה חלה עלייה של 1,981 מיליון שקל והן הסתכמו ב-4,442 מיליון שקל. הגידול בריבית מהממשלה נובע מהמקדמה ארוכת המועד שניתנה לממשלה בסוף מארס 1980 וכן מהיקף המקדמות הארעיות במשך השנה.

הכנסות מג"ע עלו ב-1,590 מיליון שקל (328 מיליון שקל) והן הסתכמו ל-2,066 מיליון שקל. סכום זה כולל הכנסות מהפרשי הצמדה וריבית בסך של 1,726 מיליון שקל (330 מיליון שקל) שנצברו על אגרות חוב ממשלתיות שזמן פרעונן לאחר 31.3.81. הכנסות מריבית ממוסדות בנקאיים בגין חריגות מהוראות הנוילות הסתכמו ב-66 מיליון שקל לעומת 67 מיליון שקל ב-1979.

הכנסות מריבית על הלוואות הציבור במט"ח מבנקים מקומיים ומחוץ לארץ הסתכמו ב-381 מיליון שקל (187 מיליון שקל). הכנסות אלה כוללות ריבית ממוסדות בנקאיים על מטבע חוץ שניתן על ידם לתושבי הארץ וכן ריבית על פקדונות בבנק ישראל בקשר עם הלוואות שקיבלו תושבי ישראל ישירות מחוץ לארץ.

3. הוצאות הבנק הסתכמו ב-27,158 מיליון שקל לעומת 11,076 מיליון שקל, עלייה של 16,082 מיליון שקל.

בהוצאות בגין פקדונות מט"ח של מוסדות בנקאיים בישראל חלה עלייה של 13,972 מיליון שקל והן הסתכמו ב-23,867 מיליון שקל; מזה כ-20,000 מיליון שקל נבעו מהפרשי שערור של פקדונות מטבע חוץ. יתרת הגידול בהוצאות אלה נבעה בעיקר מעליית שער הריבית על פקדונות אלה וכן מהעובדה שהממשלה הפסיקה מאז אפריל 1979 את השתתפותה בשיעור 2/3 מהריבית ששילמה עד אז על פקדונות תושב-פיצויים.

כתשלומי ריבית על פקדונות מט"ח של הממשלה והמוסדות הלאומיים חלה עלייה של 852 מיליון שקל והם הסתכמו ב-1,374 מיליון שקל.

הוצאות הבנק על פקדונות והתחייבויות שונות הסתכמו ב-1,192 מיליון שקל לעומת 415 מיליון שקל ב-1979.

* לפי עקרון זהות העיתוי, הבנק כולל ברווח הנקי שלו לשנת העסקים, סכומים הנובעים מחיוב הממשלה, רק כאשר הם מתוקצבים ומשולמים בירי הממשלה, בשנת התקציב המסתיימת ב-31 במארס שלאחר אותה שנת העסקים. בהש- בונות אחרים שבצד ההתחייבויות וכללות הכנסות מהממשלה, שנצברו ועומדות להתקבל רק לאחר 31.3.81.

** עד שנת 1977 נזקפו הוצאות בגין פנסייה, פיצויי פרישה ותופשות לחשבון הכנסות והוצאות בעת תשלומן בפועל. *** הסכומים כוללים הפרשי שיערים והפרשי פיחות.

תשלומי הריבית על הפקדונות בשקלים של המוסדות הבנקאיים בישראל הגיעו לכדי 509 מיליון שקל (129 מיליון שקל), עלייה של 380 מיליון שקל שנבעה מגידול ביתרה הממוצעת של הפקדונות בבנק ומעליית שיערי הריבית על פקדונות אלה במשך השנה.

הוצאות המינהל והוצאות כלליות של הבנק הגיעו השנה לסך 157 מיליון שקל (77 מיליון שקל); בשנת 1980 הוציא הבנק על הקמת הבנין החדש בקריה סך של 31 מיליון שקל. סכום זה מופיע בין "נכסי הבנק בבניינים וציוד" שבסעיף חשבונות אחרים בצד הנכסים של המאזן, ראה לעיל.

ההוצאות להדפסת כסף וטביעת מטבעות, לרבות ההוצאות שהיו לבנק בקשר עם הנהגת השקל כהליך חוקי, הסתכמו ב-59 מיליון שקל (38 מיליון שקל).